

19. Yüzyılın İlk Yarısında Gelibolu Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair Bazı Tesbitler*

Leyla AKSU KILIÇ¹ ve Gürkan GÜL²

1 Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi Tarih Bölümü; leyla.aksu@usak.edu.tr

2 Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi; gulgurkan21@gmail.com

*Sorumlu iletişim yazarı: leyla.aksu@usak.edu.tr; Tel.: 0 506 860 68 98

Özet

Bu çalışmanın amacı 19. yüzyılın ilk yarısında Gelibolu kazasının sosyo-ekonomik durumu, nüfus yapısı ve hareketliliklerini ortaya koymaktır. Bu sebeple Gelibolu kazasının 19. yüzyılın ilk yarısında sosyo-ekonomik durumu ve nüfus yapısını ortaya çıkarmak için farklı arşiv malzemelerinden yararlanılmıştır. 155 (1842/1843), 285 (1843/1844), 321 (1844/1845), 923 (1847/1848) numaralı cizye defterleri, 4057 (1830/1831), 4060 (1841/1842), 4064 (1844/1845), 4066 (1844/1845), 4068 (1844/1845), 4071 (1844/1845) numaralı nüfus defterleri ve 16.124 (1840/1841), 16.125 (1840/1841) numaralı temettuat defterlerinden hareketle Gelibolu kazasına ait nüfus yapısı ve sosyo-ekonomik özelliklerini içeren çeşitli tespitler yapmak mümkün olmuştur. Başta kazanın sosyo-ekonomik dinamikleri ve nüfus özellikleri olmak üzere kişilerin yaş ortalamaları, tipolojileri, sağlık durumları, askerlik ile ekonomik faaliyetlerini kapsayan gelir ve giderlere ait mühim bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Bu sebeple çalışmamızın yerel tarih araştırmalarına bir örnek olması ve özellikle Gelibolu tarihinin bir kesitini/19. yüzyılın ilk yarısını detaylı bir şekilde ortaya koyması bakımından alana bir katkı sağlanması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelibolu Kazası, Nüfus Defteri, Cizye Defteri, Temettuat Defteri, Sosyo- Ekonomik Yapı.

Some Observations On the Socio-Economic Situation and Demographic Structure Of The Gelibolu Sub province In The First Half Of The 19th

Abstract

The aim of this study is to reveal the socio-economic status, population structure and population movements of Gallipoli sub province in the first half of the 19th century. For this purpose, were used different archive materials to find out teh socio-economic situation and population structure of Gelibolu in the first half of the 19th century. These sources mentioned are consists of 155 (1842/1843), 285 (1843/1844), 321 (1844/1845), 923 (1847/1848) cizye/jizya registers, 4057 (1830/1831), 4060 (1841/1842), 4064 (1844/1845), 4066 (1844/1845), 4068 (1844/1845), 4071 (1844/1845) population registers and 16.124 (1840/1841), 16.125 (1840/1841) temettuat registers. From this point of view these sources, it has been possible to make several determinations including the population structure and socio-economic characteristics of the Gelibolu sub province. First of all, important information about the socio-economic status and population structure of the Gallipolli subprovince, the average age of the people, typologies, health conditions, military service and economic activities were revealed. Our study expected to make a contribution in this field in terms of revealing a section of Gallipoli's history in detail, especially the first half of the 19th century.

Key Words: Gallipolli Subprovince, Population Registers, Cizye/Jizya Registers, Temettuat Registers, Socio-Economic Structure.

1 Giriş; Mekân, Konu ve Kaynaklara Dair

Güney Marmara bölgesinde Çanakkale iline bağlı bir ilçe olan Gelibolu, Türkiye'nin kuzey batısında aynı isimli yarımada'nın kuzeydoğu kıyısında ve Çanakkale Boğazı'nın Marmara Denizi'ne açıldığı yerde bulunmaktadır (Barbak, 2007: 2). Coğrafi konumundan dolayı önemli bir noktada bulunan Gelibolu'da ilk yerleşmelerin kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu hakkında kesin bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, ilk yerleşmenin Traklarca gerçekleştirdiği sanılmaktadır (Emecen, 1996: 1-2). Gelibolu, Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra sırasıyla Lidyalıların, Greklerin, Perslerin, Makedonların, Bergamalıların, Romalıların ve Bizanslıların son olarak da Osmanlıların hâkimiyetine girmiş ve günümüze kadar varlığını korumuştur (Andreasyan, 1993; Ayönü, 2006; Canaye, 2009; Durmuş, 2019; Halaçoğlu, 1991; Kurtoğlu, 1938; İnalçık, 2014; Ostrogorski, 2011; Uzunçarşılı, 1988).

19. yüzyılın ilk yarısında Gelibolu kazası merkez mahallelerinin sosyo-ekonomik durumunu konu alan bu araştırmada Osmanlı döneminde Edirne eyaletine bağlı Gelibolu sancağı içerisinde bulunan Gelibolu kazasına dair cizye, nüfus ve temettuat defterleri kaynak olarak kullanılmıştır. Gelibolu kazasına dair verileri ihtiva eden 1842-1848 yıl aralığını kapsayan 155, 285, 321, 923 numaralı cizye defterleri, 1830- 1845 yıl aralığına dair 4057, 4060, 4064, 4066, 4068, 4071 numaralı müslim ve gayr-ı müslim nüfus defterleri ile 1840-1841 yıllarına ait 16.124, 16.125 numaralı gayr-ı müslim ve müslim temettuat defterleri çalışmanın temel kaynak grubunu oluşturmaktadır.

* Bu çalışma, Gürkan GÜL'ün Dr. Öğrt. Üyesi Leyla AKSU KILIÇ danışmanlığında yazdığı Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde devam etmekte olan *19. Yüzyılın İlk Yarısında Gelibolu Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu* isimli tezinden üretilmiştir.

Gelibolu kazası merkez mahallelerindeki gayr-ı müslim ahalinin sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olmak için yararlanılan kaynakların başında -yukarıda da ifade edildiği üzere- cizye defterleri gelmektedir. Genel bir ifadeyle cizye, geleneksel bir İslami vergi olup İslam devletlerindeki zimmet hukuku çerçevesinde gayr-ı müslim halktan toplanmaktadır. Halife Ömer döneminden itibaren cizye mükelleflerinin durumuna göre iyi, orta, fakir olmak üzere üç kategoriye ayrılması hemen hemen yerleşik kural haline gelmiştir. 15 yaşın üzerindeki bütün yetişkin erkeklerden şahıs başına alınan cizyenin zaman zaman hane başına veya gruplar halinde toplandığı da olmuştur. Buna karşın fakir, malûl, hasta, engelli, işsiz ve hiçbir geliri olmayan kadınlar, çocuklar vb. kişilerden cizye vergisi tahsil edilmemektedir (Özel, 2000: 37-38). Osmanlı Devleti'nde cizye vermekle mükellef olanların tahriri bölgenin kadısı tarafından yapılır, hazırlanan deftere de "Defter-i Cizye-i Gebrân" adı verilir. Asıl defter olarak nitelendirilen bu nüsha iki kopya halinde hazırlanır, biri hazineye gider, diğeri ise beylerbeylik merkezinde saklanırdı (İnalçık, 1993: 45-48).

Gelibolu'ya ait 19. yüzyılın ilk yarısındaki cizye defterleri serisinde, 4 defter tespit edilmiştir. Çalışmada kullanılan cizye defterlerinden ilki Osmanlı Arşivi'nde ML. VRD. CMH. d koduyla kayıtlı 155 numaralıdır ve H.1258/M.1842-1843 yıllarına aittir. Defter toplam 4 sayfadan oluşmaktadır ancak ilk iki sayfası boştur. Geriye kalan 2 sayfa ise Gelibolu kazası ile Eceabad nahiyesinde yurt tutmuş Kıptiyan taifesine aittir. Çalışmamızda kullanılan cizye defterlerinden ikincisi 285 numarada kayıtlı ve H. 1259/M. 1843/1844 tarihlidir. 215 sayfadan oluşan defterin ilk 47 sayfasında, Eceabad kazası ve bağlı köylere ait veriler yer almaktadır. Gelibolu kazasına ait veriler 50. sayfadan itibaren başlamaktadır ve defterdeki kayıtlı haneler için bir numaralandırma bulunmamaktadır. Çalışmada düzenli bir sıra takip edilebilmek için bireylere numaralar tarafımızca verilmiştir. Defterin en son sayfasında ise bütün yekûn verilerinin toplamı bulunmaktadır.

Çalışmada kullanılan cizye defterlerinden üçüncüsü 321 numaralı ve H. 1260/M. 1844/1845 tarihlidir. 196 sayfadan mürekkep olan defterin ilk iki sayfası boş olup, birinci sayfanın en üst kısmına "Gelibolu içinde olan mahallesi kıt'a 2" şeklinde bir not düşülmüştür. Bu defterdeki kayıtlarda dikkati çeken bir husus ise şöyledir; kâtip sayfa 21'e kadar "Millet-i Ermeniyân" mahallesinde hem Ermeni hem de Yahudi reayanın kaydını tutmuştur. Akabinde ise 21. sayfadan sonra 28 ve 29. sayfalar boş bırakılarak tekrar Millet-i Ermeniyân başlığı atılmış ve aynı kişiler tekrar kaydedilmiştir. Devamında da bir "Millet-i Yahudiyân" başlığı atılarak Yahudi reaya kaydedilmiş ancak eksik bırakılmıştır. 45 ve 46 numaralı sayfalar ise boş bırakılmış ve defterin geri kalanında karyelerde bulunan gayr-ı müslim reayalar kaydedilmiştir. 196 numaralı son sayfada ise bir yekûn verilerek defter son bulmaktadır. Bu durum kâtipin defter tutma şeklinde düzenli bir sıralamayı takip etmek yerine, verileri düzensiz olarak girmiş olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu da esasen Osmanlı Arşivi'nde farklı tasniflerdeki ve fonlardaki birçok defterde karşılaşılabilecek bir durumdur.

Defterlerden -cizye- sonuncusu ise 923 numaralı ve H. 17 Şevval 1264/M. 1847/1848 tarihlidir. 156 sayfadan oluşan defterin, son sayfasında ekleri bulunmaktadır. Defter, her bireye numara verilerek alt alta sıralanmış ve her bir mahalle kaydının bitişiinde o mahalleye ait yekûn verilmiştir. 156 numaralı sayfada ise karyelerin de dâhil olduğu toplam yekûn bulunmaktadır.

Bu çalışmada yararlanılan bir diğer kaynak türü nüfus defterleridir. Genel bir ifade ile nüfus, sınırları belirli herhangi bir yerde belirli bir tarihte yaşayan insan sayısı olarak tanımlanabilir (Akyel & Sertel: 79). 1831 yılında yapılan sayım, Osmanlı'da çağdaş anlamdaki nüfus sayımının öncüsü olarak değerlendirilmektedir. Bu sayım esas itibarıyla II. Mahmut'un ıslahat hareketinin bir parçasıdır. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yapılması gereken ilk reform yeni bir ordunun kurulmasıydı. Bu ordunun kurulması da askerlik yapabilecek halkın sayısının bilinmesini gerektirmiştir. Bu sebeple 1826'da yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasından ve 1828-29 Osmanlı-Rus savaşının sona ermesinden sonra yapılan 1831 sayımı, imparatorluğun askeri kaynaklarının tespitine yöneliktir. Burada vergiye tabi tutulabilecek, gayr-ı müslim nüfusu da bu sayım sırasında, tıpkı cizye defterlerindeki gibi ala, evsat ve edna olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır (Behar, 2000:69; Karal, 1995).

Nüfus sayımları sonucunda oluşturulan kayıtlar, muhtevasına ve hazırlayan memurun yaklaşımına göre farklı şekillerde tezahür etmektedir. Böyle olmakla birlikte yine de söz konusu defterlerde, nüfusun yazımı konusunda genel itibarıyla standart bir şekil takip etmektedir. Nüfus defterlerinin başında o defterin ait olduğu yer ve tarih ile doğum, ölüm, gelen-giden ahalî ve mezhebî gibi temel bilgiler verilmektedir. Sayımı yapılan ahalinin Müslüman veya gayr-ı müslim reaya olduğu belirtilerek söz konusu defterlerin belli bir dini gruba ait halkı kapsayacağı ifade edilmektedir. Osmanlı döneminde yerleşim birimlerinin etnik, sosyal ve ekonomik durumları ile nüfus yapısı ve demografik hareketlilik hakkında önemli bilgiler içeren bu defterler, günümüzde birçok araştırmaya kaynak olmaktadır (Güneş, 2014:231-234).

Gelibolu kazasındaki nüfusun tespiti, halkın nüfus yapısı ve demografik hareketlilik ile sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgi veren kaynaklardan olan nüfus defterleri fonunda 19. yüzyılın ilk yarısında Gelibolu kazasına ait 6 defter tespit edilmiştir. Bu defterlerin 2 tanesi gayr-ı müslimlere ait iken 4 tanesi ise Müslim reaya aittir. Yararlanılan defterlerden ilki NFS. d fonuna ait 4057 numaralı Müslim nüfus defteri H. 15 Cumadela 1246/M.1830-1831 tarihlidir ve toplam 25 sayfadan oluşmaktadır. Gelibolu kazası ve bağlı karyeleri ihtiva etmekte olan defterdeki kişiler tek tek kaydedilmiştir. Ancak tek tek kaydedilen bu bireylere ait bir numaralandırma yapılmadığından, düzenli bir sıra takip edebilmek için tarafımızca aileler oluşturularak numaralandırılmıştır.

Çalışmamızda yararlanılan nüfus defterlerinden ikincisi 4060 numaralı kayıtlı Müslim nüfus defteridir. H. 1257/M. 1841-1842 tarihli defter toplam 48 sayfadan oluşmaktadır. Gelibolu kazası ve karyelerinin yer aldığı defterde mahalle birimi esas alınmıştır ve mahallenin isminin alt kısımları numaralandırılarak hane reisi yazılmıştır ancak haneye ait diğer bireylere bir numaralandırma yapılmamıştır. Mahallelerin bitişiinde ise herhangi bir yekûn bulunmamaktadır. Defterin 48. sayfasındaki karyeden sonra hiçbir bir bilgi bulunmamaktadır ki, bu durum defterin son kısmının eksik olabileceğini düşündürmektedir.

Bu kategorideki defterlerden üçüncüsü 4064 numaralı Müslim nüfus defteridir. H. 24 Zilhicce 1260/M. 1844-1845 tarihli ve toplam 197 sayfadan oluşan defterde, Gelibolu kazası ve karyeleri kayıt altına alınmıştır. Düzenleniş biçimi olarak mahalle isimlerinin altına

haneler yazılmış ve haneye ait bireyler akrabalık bağlarına göre kaydedilmiştir. Mahallelere ait sayısal bilgiler toplam olarak verilmemiştir.

Kullanılan nüfus defterlerinden dördüncüsü Osmanlı Arşivi'nde 4066 numarayla kayıtlı Müslim nüfus defteridir. H. 24 Rebiyülahir 1260/M. 1844-1845 yıllarına ait defter, toplam 4 sayfadır. Kazadaki Mevlevihane ve karantinahane memurları ile ticaret için gelmiş olan Müslim reaya için tutulmuş özet bir defterdir. Genel başlık atıldıktan sonra kişilere birer numara verilmiştir. Çalışmamızda kullanılan nüfus defterlerinden beşincisi 4068 numarayla kayıtlı gayr-ı müslim nüfusa-H. 24 Zilhicce 1260/M. 1844-1845 yıllarına aittir. 25 sayfadan oluşan defterde sadece Ermeni taifesi kayıtlıdır. Defterin son bölümünde kayıtlı kaç kişi bulunduğu, vergi cinsleri ve hangi vergi kaleminden kaç kişinin kayıtlı olduğunu gösteren bir yekûn bulunmaktadır.

Gelibolu kazasına ait son nüfus defteri ise 4071 numarada kayıtlıdır. Gayr-ı müslim nüfusa ait olan ve H. 1260/M. 1844-1845 tarihli bu defter Gelibolu kazasına dışarıdan gelen gayr-ı müslim yabancı reayaya aittir. Toplam 11 sayfadan oluşmaktadır ve hane esas alınarak düzenlenmiştir. Her bölümün sonunda kayıtlı kaç kişi bulunduğu ve hangi vergi cinslerini verdiklerini aktaran bir yekûn bulunmaktadır.

Çalışmamızda yararlandığımız diğer bir kaynak grubu ise temettuat defterleridir. Tanzimat Fermanına kadar değişik adlarla halktan alınan temettü vergisinin kaydedildiği defterlere temettuat defterleri adı verilmiştir (Demir, 1999:316-317). Temettuat yazımının birinci amacı ekonomik düzenlemelerin yapılması ile ilgilidir. Tanzimat reformlarının temelini oluşturan mali düzenlemelerin yapılabilmesi için, ülkenin ekonomik potansiyelinin tam olarak bilinmesi gerekmektedir. Bu sebeple, yeni vergi düzenlemesini sistemleştirecek olan bu sayımlar yapılmıştır. Temettü sayımları uzun dönemde diğer mali reformlar için de veri oluşturmuştur (Adıyeye, 2000:770-772; Öztürk, 2003). Sayımların diğer bir amacı ise, toplam vergi yükünün bölgeler ve kişiler arasında adil dağılımını sağlayabilmek, imparatorluğu meydana getiren çeşitli idari birimlerin gerçek vergi ödeme gücünü ölçerek bu düzenlemeleri yapabilmektir. Bu defterlerden hane sahibinin mesleği, ödedikleri vergiler, sahip olunan ekili ve nadasa bırakılan tarla, bahçe, bağın dönüm miktarı, sahip olunan büyükbaş, küçükbaş hayvan, değirmen, kışlak, dükkân gibi malların birimi ve hane üyelerinin esnafılık, ticaretle sağladığı gelirlere dair detaylı bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır (Güran, 2000:77-78). Buradan hareketle sosyo-ekonomik açıdan önemli bir veri kaynağı olan temettuat defterlerinin bir mekânın sosyo-ekonomik yapısının yanı sıra idari ve nüfus yapısına da dair bilgi ihtiva ettiğini eklemek gerekmektedir.

Osmanlı Arşivi'nde ML. VRD. TMT. d koduyla kayıtlı olan temettuat defterlerinden bu çalışmada 19. yüzyılın ilk yarısında Gelibolu kazasına ait iki defter tespit edilmiştir. Yararlanılan defterlerden ilki 16.124 numarayla kayıtlı gayr-ı müslim temettuat defteridir. H. 1256/M. 1840-1841 yıllarına ait olan bu defter 147 sayfadan oluşmaktadır. Hane reisi ve üyelerine ait emlak, hayvanat ve değeri olan varlıkların kayıt edildiği defterde her mahallenin son kısmında bir yekûn verilmiştir.

Çalışmada kullanılan defterlerden ikincisi ise 16.125 numarada kayıtlı müslim temettuat defteridir. H. 1256/M. 1840-1841 yıllarına ait olan defter 276 sayfadan oluşmaktadır. Diğer temettuat defterleri ile benzer muhtevaya sahip olan bu kayıttaki 220. sayfadan sonra tahribat oluşmuştur.

Özetle, 19. yüzyılın ilk yarısında Gelibolu kazasındaki sosyo-ekonomik ve nüfus yapısına dair olan bu çalışmada cizye, nüfus ve temettuat defterleri esas alınmıştır. Bu kategorilerde kazaya ait 12 defter tespit edilmiştir. Adı geçen bu kayıtlardan hareketle idari birimler, hane sahipleri, vergi kalemleri, müslim ve gayr-ı müslim nüfus özellikleri, meslekler vb. hususlarda Gelibolu kazası merkez mahallelerin yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2 Yöntem

Gelibolu Kazasına ait temettuat, nüfus ve cizye defterlerinin transkripsiyonları yapılarak, kayıtlı veriler süzölmüş ve ortaya çıkan sonuçlar Kazanın merkez mahalleleri temel alınarak tahlil edilmeye çalışılmıştır.

3 Bulgular ve Tartışmalar

3.1 Gelibolu Kazasında Mahalleler

19. yüzyılın ilk yarısında Gelibolu kazasının mahalle yapısındaki değişim ve süreklilikleri -yukarıda zikredildiği üzere- nüfus, cizye ve temettuat defterlerinden hareketle ortaya koymak mümkündür. Çalışmamıza kaynaklık eden bu defterlere göre kazanın mahalle mahalle organizasyonunun nasıl şekillendiğine dair detaylı bir tablo ortaya konulabilmektedir.

Tablo 1. 1830-1831 Tarihli 4057 Numaralı Nüfus Defterine Göre Müslüman Mahalleleri

İbn-i Matrak?	Hacı Dizdar
İbn-i Kâtip	Hacı Koçak
Su Yağı	Emir Paşa
Mesih Paşa	Hüdavendigar
Mütevelli	Hacı Mustafa
Keçeci Hacı	Mahalle-i Hoca
Kırımlı Hızır	Gelincik
Kinise	Hacı Yakup
İbn-i Adil	Küçük Hacı
Uzunca İbrahim	İbn-i Karaca
İbn-i Çemşid	Aişe Sultan
Küçük Sofu	Kul Hızır
Hallaç Hüseyin	Temürtaş
Bağcı Hızır	Tanrıvermiş
Sofice Halil	Tat Ahmet
Sinan Beğ	Kalenderhane
Kapudan	Debbagan
İbn-i Hasancık	Bahşizade
Ali Fakih	Hacı Mürsel
Bıçakcızade	Hoca Şems İslam
Camii Atik	Haraci Hamza
Aişe Hatun	Haraci Şems İslam
Gedik Hızır	

Yukarıdaki tabloya göre 4057 numaralı Müslim nüfus defterinde (1830/1831) Gelibolu kazasında Müslim ahaliye ait 45 mahalle tespit edilmiştir. Ancak 4060 numaralı Müslim nüfus defterine (1839/1840) göre ise 37 mahalle kayıtlıdır.

Tablo 2. 1839-1840 Tarihli 4060 Numaralı Müslim Nüfus Defterine Göre Mahalleler

Hacı Koçak	Debbagan
Ali Fakih	Gelincik
Küçük Sofu	Tat Ahmet
Uzunca İbrahim	İbn-i Kâtip
Yağcı Hızır ma'a Hacı Mürsel	Sinan Beğ
İbn-i Benna	Keçeci Hacı
İbn-i Adil	Kırımlı Hızır
Hacı Dizdar	Su Yağı
Hoca Şems	Mesih Paşa
Kalenderhane	Hacı Hüseyin
Kul Hızır	Mütevelli
Emir Paşa	İbn-i Çemşid
Aişe Hatun	Camii Atik
Haceği	Temürtaş
Kapudan	Kinise
İbn-i Hasancık	Tanrıvermiş
Sofice Halil	Küçük Hacı İslam
Bıçakcızade	Gedik Hızır
Aişe Sultan	

İki defter karşılaştırıldığında İbn-i Matrak, Hallaç Hüseyin, Hüdavendigar, Hacı Mustafa, Mahalle-i Hoca, Hacı Yakup, Bahşizade, Haraci Hamza, Haraci Şems mahallelerinin 4060 numaralı defterde yer almadığı görülmektedir. Buna karşılık 4060 (1839/1840) numaralı nüfus defterinde yer alan İbn-i Benna, Haceği, Hacı Hüseyin mahalleleri 4057 (1830-1831) numaralı nüfus defterinde yer almamaktadır. Buna göre ortalama 9-10 yıllık bir zaman aralığında gerçekleşen iki sayımın sonuçlarında kazadaki mahalle yapılanmasında değişikliklerin olduğu görülmektedir.

Tablo 3. 1840-1841 Tarihli 16.125 Numaralı Müslim Temettuat Defterine Göre Mahalleler

Hacı Koçak	Sinan Beğ
------------	-----------

Hacı Fakih	Keçeci Hacı
Küçük Sofu	Kırımlı Hızır
Uzunca İbrahim	Su Yağı
Yağcı Hızır ma'a Hacı Mürsel	Mesih Paşa
İbn-i Benna	Hallaç Hüseyin
İbn-i Adil	Mütevelli
Hacı Dizdar	İbn-i Çemşid
Hoca Şemsi ma'a Kılbudancık	Cami-i Atik
Kalenderhane	Temürtaş
Kul Hızır	Kinise
Emir Paşa	Tanrıvermiş
Aişe Hatun	Küçük Hacı İslam
Haceği	Kul Hızır
Kapudan	Bahşizade
İbn-i Hasancık	Haraci Hamza
Sofice Halil	Hoca Hamza
Aişe Sultan	Hüdavendigâr
Debbagan	Hacı Mustafa
Gelincik	Hacı Yakup
İbn-i Kâtip	Tat Ahmet

1840/1841 tarihli 16.125 numaralı Müslim temettuat defterinde ise 42 mahalle tespit edilmiştir. 4060 (1839/1840) numaralı nüfus defterinde bulunmayan mahallelerin yaklaşık bir sene sonra düzenlenmiş olan Müslim temettuat defterinde yer aldığını görmektedir. Bu mahalleler Bahşizade, Sinan Beğ, Hüdavendigâr, Hacı Mustafa, Hacı Yakup, Haraci Hamza'dır. Kazadaki mahalle sayısının 1830-31 tarihli defterde 45 iken, 1839-40 tarihli defterde 37'ye düşmesi ancak 1840-41 tarihli defterde tekrar 42'ye yükselmesi dikkat çekici bir durumdur. Kazadaki bazı mahallelerin yaklaşık bir sene içerisinde bir defterde yer alıp bir diğer defterde yer almamasının sebebi ne olabilir? Bu durumun sebebi olarak sayımların hangi amaç ve doğrultuda yapıldığı ya da defterdeki kayıtların eksik tutulmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

16.125 numaralı Müslim temettuat defterinde 4060 numaralı nüfus defterindeki gibi Yağcı Hızır ve Hacı Mürsel bir arada verilirken, bu mahallelere ek olarak Hoca Şems ve Kılbudancık mahallelerinin de bir arada verildiği görülmektedir. 4057 (1830/1831) numaralı nüfus defteri ile 16.125 (1840/1841) numaralı temettuat defteri karşılaştırıldığında 10 yıllık süreç içerisinde İbn-i Matrak, Bıçakcıade, Gedik Hızır, Mahalle-i Hoca ve İbn-i Karaca mahallelerinin yer almadığı tespit edilmiştir. Bu durum ortalama 10 yıllık süreç içerisinde ya mahallelerin yok olduğu ya da diğer mahallelerle birleştiği yahut da isim değiştirdiğini düşündürmektedir.

Gelibolu kazası dâhilinde gayr-ı müslim reayaya ait mahalleler de bulunmaktadır. Kazadaki gayr-i müslim reayaya ait veriler şu şekildedir.

Tablo 4. 1830-1831 Tarihli 16.124 Numaralı Gayr-ı Müslim Temettuat Defterine Göre Gayr-ı Müslim Mahalleleri

Ayanikola	Küçük Hacı Tabi-i Ayayorgi
Gelincik Tabi-i Ayanikola	Çamlıca Tabi-i Ayayorgi
Temürtaş Tabi-i Ayanikola	Bahşizade Tabi-i Ayayorgi
Ayadimitri	İbn-i Adil Tabi-i Ayayorgi
Hacı Yakup Tabi-i Ayadimitri	Balık Pazarı
Keçeci Tabi-i Ayadimitri	Ermeniyan
Ayayorgi	Yahudiyan

Bu tabloya göre çalışmamızda kullanılan ve 19. yüzyılın ilk yarısındaki gayr-ı müslim mahallelerine dair rastlanan en eski kayıt 1830/1831 tarihli 16.124 numaralı gayr-ı müslim temettuat defteridir. Bu defterde kazadaki gayr-ı müslimlere ait 14 mahalle tespit edilmiştir. Bunlardan 12 tanesi Rum geri kalanları ise Ermeni ve Yahudi mahalleleridir. Gayr-ı müslim mahalleleri arasında Gelincik tabi-i Ayanikola, Temürtaş tabi-i Ayanikola, Çamlıca tabi-i Ayanikola vb. isimlerin bulunması Müslim mahalleleri ile bağlantılı gayr-ı müslim mahallelerin olduğunu göstermektedir. Bu durum kazadaki mahalle yapılanması içinde Müslim ve gayr-ı müslim reayanın arasında kalın sınırlar olmadan birbirleriyle iç içe yaşadıklarını düşündürmektedir.

Tablo 5. 1844-1845 Tarihli 321 Numaralı Cizye Defteri Gayr-ı Müslim Mahalleleri

Ayanikola	Ayayorgi
Tanrıvermiş Tabi-i Ayanikola	Küçük Hacı Tabi-i Ayayorgi
Gelincik Tabi-i Ayanikola	Çamlıca Tabi-i Ayayorgi
Temürtaş Tabi-i Ayanikola	Bahşizade Tabi-i Ayayorgi
Ayadimitri	İbn-i Adil Tabi-i Ayayorgi
Hacı Yakup Tabi-i Ayadimitri	Ermeniyan
Hacı Keçeci Tabi-i Ayadimitri	

321 (1843/1844) numaralı cizye defterinde toplam 13 mahalle bulunmaktadır. 321 numaralı cizye defteri 16.124 gayr-ı müslim temettuat defteri ile karşılaştırıldığında bazı farklılıklar görülmektedir. Buna göre 321'de Yahudi mahallesi kayıt altına alınmamıştır. Gelibolu kazasına ait 285 (1844-1845) numaralı cizye defterinde ise toplam 15 mahalle tespit edilmiştir. Bu defterde, 321 numaralı cizye defterinde kaydı olmayan Balık Pazarı ve Yahudiyan mahalleleri tespit edilmektedir. Bu iki cizye defteri arasında yaklaşık 1 yıllık bir zaman dilimi olduğu göz önüne tutulduğunda, bu kadar kısa sürede bir mahallenin kaybolması veya yeniden kurulması gibi hızlı değişiklikler beklemek mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple adı geçen mahallelerin bir şekilde kayıt altına alınmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca 285 numaralı cizye defterinde Küçük Hacılar ve Mahalle-i Çamlı isimleri ile yer alan mahallelerin 321 numaralı cizye ve 16.124 temettuat defterinde yer alan Çamlıca ve Küçük Hacı mahallelerinin farklı yazılmış hali olduğunu düşündürmektedir.

Kazaya ait 19. yüzyılın ilk yarısındaki son cizye defterine göre mahalle sayısı ve varlığında çok büyük değişiklikler görülmemektedir. 923 numaralı bu cizye defterinde (1847-1848) Yabancıyan ve müslim Kıptiyan taifesinin kayıt altına alınmış olduğu tespit edilmektedir.

Tablo 6. 1847-1848 Tarihli 923 Numaralı Cizye Defteri Gayr-ı Müslim Mahalleleri

Ayayorgi	Temürtaş Tabi-i Ayanikola
Küçük Hacı Tabi-i Ayayorgi	Ayadimitri
Çamlıca Tabi-i Ayayorgi	Hacı Yakup Tabi-i Ayadimitri
Bahşizade Tabi-i Ayayorgi	Hacı Keçeci Tabi-i Ayadimitri
İbn-i Tabi-i Ayayorgi	Balık Pazarı
Ayanikola	Ermeniyan
Tanrıvermiş Tabi-i Ayanikola	Yahudiyan
Gelincik Tabi-i Ayanikola	Yabancıyan
	Müslüman Kıptiyan

Gelibolu kazasına ait nüfus, cizye ve temettuat defterlerindeki kayıtlara göre kazadaki Müslim reayaya ait mahallelerin gayr-ı müslim reayadan sayıca üstün olduğunu göstermektedir.

3.2 İdari Görevliler

Osmanlı Devleti'nde Müslim ve gayr-ı müslim reayanın hem devlet ile olan ilişkilerini hem de sosyal hayatını düzenleyen görevliler bulunmaktadır. 19. Yüzyılın ilk yarısındaki Gelibolu kazasındaki idari görevlilere dair bir takım tespitler yapmak mümkündür. Çalışmamıza kaynaklık eden nüfus, cizye ve temettuat defterlerinde geçen idari görevlilere dair kayıtlardan hareketle karşımıza çıkan tablo şu şekildedir;

1-İmam; Osmanlı Devleti'nde imamlar Müslüman topluma hizmet veren kadrolar içerisinde en geniş yeri işgal etmektedir. Hizmet sahaları itibarıyla de çeşitlilik göstermektedir. Şehir örgütlenmesi içerisinde mahallenin özel konumu, mahalle imamlığını ön plana çıkarmıştır. Tanzimat devrine gelinceye kadar imam, devleti temsil etme hususunda büyük bir sorumluluk taşımaktadır. Mahallenin düzeni, asayiş, mahallede yaşayanların İslami adap içerisinde yaşamaları, mahallede ikamet edenler hakkında tam bilgili olması ve mahallede defterin tanzimi, nikâh, cenaze vb. gibi birçok görevleri bulunmaktadır (Beydilli, 2013: 2-17). Kayıtlarda 19. yüzyılın ilk yarısında Gelibolu kazası merkez mahallelerinde çok sayıda kişinin imamlık görevi yürüttüğü görülmektedir. Mesela 1840/1831 tarihli Müslim temettuat defterindeki kayıtlara göre kazada 5 kişi imamlık vazifesi yürütmektedir. Bu kişiler "mahalle imamı", "Mevlevihane imamı", "karye imamı" ve "müezzin" olarak kaydedilmiştir. 1834/1835 tarihli nüfus defterinde ise iki imam kayıtlıdır. Bunlar Cami-i Atik ve Kul Hızır mahallelerinde kayıtlı Hacı Ömer Efendi bin Ali ve Hafız Ahmet bin Selim isimli kişilerdir. 1839/1840 tarihli nüfus defteri ise bu hususta bize en geniş bilgileri veren kayıttır. Bu defterde 27 imam tespit edilmiştir ve bu kişilerden 11'i mahalle imamıdır.

2-Müftü; Osmanlı Devleti'nde dini soruların cevaplandırılması için müftülük kurumu teşekkül edilmiştir. Müftülük, ilmiyenin hizmet kollarından birisidir ve müftüler kazalarda, kadılardan sonraki en önemli görevlilerdir. Müftüler, doğrudan kadının emrinde çalışan görevli olmamakla birlikte fetva vermek suretiyle kadıların hüküm vermesine yardımcı olmuşlardır (Bulut, 1999:103). Ayrıca, fetva görevleri dışında müderrislik, vaizlik, vakıf mütevelliliği ve tarikat şeyhi gibi görevlerde de bulunur; imam, hatip ve müezzin gibi din görevlilerin imtihana tabi tutulmaları için kurulan komisyonda yer alırlardı. Şeyhülislam nasıl merkezde padişah, çeşitli yöneticiler

ve halkla sıkı ilişkiler içerisinde olmuşsa, taşra müftüleri de bulunduğu bölgenin yöneticileri ve halkla sürekli ilişki içerisinde olmuşlardır (Bulut, 2012: 88).

Gelibolu kazası 1839/1840 tarihli nüfus defteri ve 1840/1841 tarihli temettuat defterinde müftülük makamı ile ilgili çeşitli kayıtlar tespit edilmiştir. Buna göre 1839/1840 tarihli nüfus defterinde Mesih Paşa mahallesine kayıtlı Halil Efendi bin Süleyman isimli kişi “müftü-i belde” olarak geçmektedir. Adı geçen Halil bin Süleyman’ın kazada kayıtlı emlak değerlerinin miktarı 3.050 kuruştur. Ayrıca Lâpseki kazası Akpınar’da çiftliği bulunan Süleyman’ın buradaki emlak ve hayvanat değerinin miktarı 3.800 kuruştur. Buna göre belde müftüsü Halil bin Süleyman’ın toplam 6.850 kuruş değerinde emlak ve hayvanat gelirine sahip olduğu görülmektedir.

3-Muhtar; seçilmiş anlamına gelen muhtar, terim olarak mahalle veya köyün işlerini yönetmek için atanmış ya da seçilmiş idareci demektir. Osmanlı döneminde ilk muhtarlar tayin yöntemiyle iş başına getirilmiştir. Her mahallede halk nezdinde saygınlığı olan, tecrübeli, namuslu ve becerikli kimselerden seçilen iki kişi “muhtar-ı evvel” ve “muhtar-ı sani” adıyla tayin edilirdi. Muhtarların görevleri arasında mahalle ve köyde güvenliği sağlamak, verginin toplanmasına yardımcı olmak, kurallara uygun olarak yerleşmek isteyenlere yer göstermek, doğum, ölüm veya başka yerlere göç edenlerin, gelenlerin kayıtlarını günü güne tutmaktır (Akyıldız, 2006: 51-53; Çadırcı, 1970).

Gelibolu kazası 1844/1845 tarihli nüfus defterindeki verilere göre 35 kişi “muhtar-ı evvel” ve 33 kişi ise “muhtar-ı sani” olarak kayıt edilmiştir. Bu muhtarlar arasında yaşça büyük olanlar dikkat çekmektedir. Bu kişiler Anafartalı Osman bin Ali (80), Çınaroglu Mustafa bin İbrahim (77), Süleyman ibn Ali (75), Mahmut bin Mustafa (75), Mehmet Sadık bin Süleyman (75), Şemsin Abdi bin Ali (70), Hacı İbrahim bin Ahmet (70)’dir. İleri yaş grubundaki bu kişilerin muhtarlık görevini tecrübelerinden, bilgisinden ve güvenilir olduklarından dolayı yürüttükleri düşünülebilir. Ayrıca muhtarlık görevinde emeklilik ve yaş sınırı olmadığı için görevlerini uzun süre yürütmektedirler. Adı geçen muhtarların dışında Mustafa (27) isimli kişinin muhtarlar arasındaki en genç kişi olduğu tespit edilmiştir.

4- Naip; Naiplik kurumu ise Osmanlı Devleti’nde başlangıçtan beri mevcuttu. Yeni fethedilen yerlere idareyi temsilen sancak beyi, subaşı, kadı yahut naip tayin edilmesi bir fetih geleneğidir. Naip, medrese eğitimi almış özellikle fıkıh alanında kaza dairesinde itilafları çözebilecek bir seviyede tahsil görmüşlerdir. Adli teşkilatta kadı yardımcısı ve vekili olan naip, kadı tarafından belirlenir ve görevleri süresiz olarak tayin edilirdi. Kadılarla aynı yetkilere sahip olarak imparatorluğun her tarafına dağılan ve adaletin tevziinde önemli hizmetler gören naip, keşif, teftiş ve tahkik için olay mahalline giderlerdi (İspirli, 2006: 312-313). Ayrıca bu bilgiler esas alındığında naipin köy ve kasabadaki idari ve hukuki işleri yürüttüğü de anlaşılmaktadır.

16. 125 numaralı müslim temettuat defterinde Cami-i Atik mahallesine kayıtlı Hüseyin Efendi bin Elhac Ali adlı kişinin nahiye naipliği görevini yaptığı görülmektedir.

5- Ayan; Arapça göz anlamına gelen “ayan” kelimesinin çoğulu ayan eşraf, vücûh ve erkân ile eş anlamıdır. Özellikle halkın gözünde soy-sop ve itibarca sıvırılmış olanlar için kullanılırdı. Halkın kendi arasından seçtiği nüfuzlu kimseler olan ayanlar devlet ile halk arasındaki bağı kurmaktaydılar. Ayanların seçimiyle ilgili bir nizamnameye rastlanmadığı gibi bu seçimlerin süresi, esasları ve nasıl yapıldığı açık değildir. Ayanların görevleri arasında şehir ve esnaf için gerekli malları sağlamak, hammadde fiyatlarını belirlemek, kamu binalarının tamirini yapmak, eşkıya yakalamak, asker sağlamak, vergi toplamak vb. görevleri bulunmaktadır (Özcan, 1991:195-198).

16.125 numaralı müslim temettuat defterinde Gelibolu kazası Su Yağı mahallesine kayıtlı Hasan Beğ adlı bir ayanın varlığı tespit edilmiştir. Hasan Beğ, Su Yağı mahallesine kayıtlı olmasına karşın İstanbul’da ikamet etmektedir. Gelibolu kazası ve çevresinde birçok arazi, çiftlik, dükkân, değirmen ve kayık gibi değeri olan malları bulunmaktadır. Bu malların toplam değeri 95.150 kuruştur. Bu verilere göre Hasan Beğ’in Gelibolu kazasında ekonomik olarak bir nüfuz sahibi olduğunu görmekteyiz ancak 1839/1840 yıllarında siyasi olarak ne kadar bir nüfuzu olduğu bilinmemektedir.

6- Mültezim; Özel şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alan kişilere mültezim denilmektedir. Mültezimler sivil sektörden, reayadan hatta yabancı veyahut askeri zümre mensubu olabilmektedir. Mültezimler satın aldıkları malikânelerde üretim faaliyetleri ve güvenliği sağlamak, kredi vermek hatta uzun vadeli yatırımlar yapmak hususlarında etkili olmuşlardır (Genç, 2000: 154-158).

16.125 numaralı müslim temettuat defterinde kayıtlı Musa Ağa bin İbrahim adlı kişinin mültezimlik görevini yürüttüğü anlaşılmaktadır. Kayıtlara göre kendisine ait 3 odalı ev dışında emlak ve hayvanatı bulunmamakta ve senelik 21 kuruş tekalifat verdiği anlaşılmaktadır. İlgili kayıt dönemi 1839/1840 yılları olmasından dolayı mültezimin merkezi otorite tarafından gönderilmiş olduğu düşünülmektedir ve Gelibolu kazasında vergi toplamak işinden sorumludur.

7- Müdür; İdarî bir birim olmalarından dolayı kazalara birer müdür atanmaktaydı. Kazada bölgenin ileri gelen ailelerinden birinin kazalarına müdür seçilmesi önerilmekteydi. Bu sebeple bölgenin ileri gelenleri toplanarak aralarından birini kaza müdürü seçerlerdi. Seçimde müdür olacaklarda iyi huylu, halkın yararını kollayan, iş bilir becerikli olmak gibi vasıfları olması beklenirdi. Kaza müdürlerinin öncelikli görevleri arasında vergilerin zamanında toplanması, asayiş ve güvenliğin sağlanması, imam ve muhtarın gönderdiği vergi dağıtım cetvellerini incelemek (Torun, 2005: 42-45) vardır. Buna göre 16.125 numaralı müslim temettuat defterinde İbn-i Benna mahallesine kayıtlı Ahmet Beğ bin Sadullah’ın kaza müdürü olarak görev aldığı tespit edilmiştir. Ahmet Beğ bin Sadullah ev, arazi, çiftlik, kayık gibi emlaklarının kıymeti toplam 29.390 kuruş hayvanatlarının kıymeti ise 3.630 kuruştur. Bunların yanında 162,5 tekalifat, 150 kuruş verg-i cedide ve temettuat olarak da 75 kuruş vergi ödemiştir. Kaza müdürü olan Ahmet Beğ bin Sadullah, siyasi nüfuzunun yanı sıra Gelibolu kazasında ekonomik olarak da iyi durumdadır.

8- Nazır; Osmanlı Devleti’nde nüfus sayımlarının başlamasından sonra bu işlemlerin takibini yapacak bürokratik bir organizasyonun tesisi ortaya çıkmıştır. İstanbul’da kurulan Ceride Nezaret’inin yanı sıra eyalet ve sancaklarda nüfus işlerine bakmak üzere defter nazırlıkları kurulmuştur. Defter nazırının görevleri arasında kaza ve köylerde doğanları ve gelenleri kayıt etmek, ölenler

ile göç edenleri silmek, seyahat etmek isteyenlere mürur tezkiresi verilmesi ile ilgilenmektir (Güneş, 2014: 226-227). 1844-1845 tarihli 4064 numaralı nüfus defterine göre Tat Ahmet mahallesine kayıtlı Hüseyin Efendi bin Hasan Efendi'nin nazır-ı nüfus olarak kaydedildiği görülmektedir. Yukarıdaki bilgilere göre nüfus nazırı olarak görev yapan Hüseyin Efendi'nin kaza dâhilinde nüfus ile ilgili düzenlemeleri yaptığı düşünülmektedir.

9- Kâtip; Kâtipler hem merkez hem de taşra için birer yazışma elemanı olarak bürokrasinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu sebeple kâtiplerin görev süreleri oldukça uzundur. Çok gerekmedikçe emekli olmadıkları; hasta ya da yaşlanmadan görevlerini bırakmadıkları bilinmektedir. Kâtipler çalıştıkları yerlere kendilerine mahsus kıyafetle, kâtibî sarık ve kavukla gelmek zorundadırlar. Kâtipler kendi bürolarında çalışmalarının yanı sıra eyaletlerin tahriri, vergilerin toplanması ve bazı devlet adamlarının terekelerinin tespiti gibi görevleri de yerine getirmektedirler (Afyoncu ve Ahışalı, 2002: 53-55). Gelibolu kazasında da devlet bürokrasinin taşradaki önemli bir unsuru olan kâtiplere dair çok sayıda kayıt tespit edilmiştir. 1844/1845 tarihli 4064 numaralı nüfus defterinde Hacı Dizdar mahallesine kayıtlı Rasim Efendi bin Hasan meclis kâtibi, Sofice Halil mahallesine kayıtlı Mehmet Erşadi Efendi bin Hasan mahkeme kâtibi, Hacı Yakup mahallesinden Hamdi Efendi bin İbrahim Efendi gümrük kâtibidir. Bir önceki döneme ait 1834/1835 tarihli 4060 numaralı nüfus defterinde de bu kâtiplerin varlıkları görülmektedir. 16.125 numaralı temettuat defterinde ise aynı kişilerin görevine devam ettiği anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak Cami-i Atik mahallesine kayıtlı Abdurrahman bin Ahmet adlı kişi de kâtip olarak kayıt edilmiştir. Bahis konusu bilgiler esas alındığında, kâtiplerin görevlerini uzun süre sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

10- Muhzır; Mahkeme kâtipliğine ihtiyaç duyulmayan küçük kadınlarda muhzır bulunmaktadır. Muhzırlar ayrıca mahkeme sırasında asayişin temini sağlamak, kadılık bölgesinde suçluların takibi, asilerin yakalanması ve soruşturmalarına yardımcı olmak gibi hususlarda görevlidirler (Ahışalı, 2006: 85-86). 1834/1835 tarihli 4060 numaralı nüfus defterinde Hacı mahallesinden Mehmet bin Musa, 1844/1845 tarihli 4064 numaralı nüfus defterinde Hacı mahallesinden Hasan bin Mustafa muhzır olarak kaydedilmiştir. 16.125 numaralı temettuat defterinde Hasan bin Mustafa ile birlikte Hacı mahallesine kayıtlı Arnavut Mehmet bin Mustafa ve Mesih Paşa mahallesine kayıtlı Münip bin Ahmet adlı kişiler muhzırdır. Kul Hızır mahallesinden Derviş Hüseyin "muhzır başı" olarak görev yapmaktadır.

11- Kavas; Osmanlı idari literatüründe bu terim daha çok elçi, konsolos vekili ve konsolos memuru gibi yabancı devlet temsilcisi ve temsilcilikleri hizmetinde bulunan özel polisleri ifade etmektedir. Vazifeleri arasında konsolos ve konsoloshaneleri korumak, önlerinden gitmek suretiyle yol açmak ve ülkelerinden geldiklerinde karşılamak vb. görevleri bulunmaktadır (Canatar, 2002: 66-68). 1844/1845 tarihli 4060 numaralı müslim nüfus defterinde Sinan Beğ mahallesinden Mehmet bin Abdullah, 16.125 numaralı temettuat defterinde Mehmet bin Abdullah ile birlikte Kapudan mahallesinden Salih bin İsa ve Keçeci mahallesinden Süleyman adlı kişilerin kavas görevini yürüttüğü görülmektedir.

12-İskele Kethüdası; Denize kıyısı olan kazalarda iskele kethüdasının görev yaptığı bilinmektedir. Bu kethüdaların görevleri iskeleye yanaşacak gemilerin ve mürettebatın düzene aykırı hareketleri olursa bununla ilgili kaide ve nizamı uygulamaktır (Gürdal, 2015: 546). Buna göre 1844/1845 tarihli 4064 numaralı nüfus defterinde Gedik Hızır mahallesinden Ahmet bin Süleyman ve 16.125 numaralı temettuat defterinde Ahmet bin Süleyman ile birlikte Kinise mahallesinden İsmail bin İsmail iskele kethüdası görevini yürütmektedir.

13- Hazinesar; Osmanlı Devleti'nde ister resmî ister özel olsun hazine görevlilerine hazinesar denilmektedir. Bu tabir ile devlet hazinesi veya çeşitli depoları korumakla memur edilen kişiler adlandırılmıştır (Merçil, 1998:141-143). 1830/1831 tarihli 4057 numaralı nüfus defterinde Kalenderhane mahallesinden Mehmet Beğ bin Emin adlı kişi hazinesar olarak kaydedilmiştir. Ancak bu kişinin resmî olarak mı yoksa şahsî olarak mı hazinesarlık görevi yürüttüğü hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Gayr-ı müslim reayanın kendi cemaatlerini temsil eden hem kendi içlerindeki düzeni sağlayıp hem de devlet ile ilişkilerini düzenleyen idari ve dini görevliler mevcuttur. Buna göre;

14- Kocabaş; Osmanlı toplumunda belirli bölgelerdeki Hristiyan tebaanın önde gelen, tanınmış bazı hallerde kendilerine danışılan bir nevi ihtiyar heyetini oluşturan sivil temsilcilerin başı durumundaki kimseleri ifade eder. Kocabaşların görevleri arasında cizye ve diğer vergilerin toplanmasına yardımcı olmak, buldukları yerlerde yaşayanların nüfus kayıtlarını tutma, başka yere gidenlere pusula verme, Hristiyan halkın şer'i davalarında miras ve evlilik vb. durumlarına dair görevleri bulunmaktadır (DİA, 2002:140-141). 1844/1845 tarihli 285 numaralı cizye defterinde Ayanikola mahallesinden Kostandi ve Tanrıvermiş tabi-i Ayanikola mahallesine kayıtlı Heralmini adlı kişiler kocabaş olarak kaydedilmiştir. 1844/1845 tarihli 4068 nüfus defterinde ise Ermeni mahallesine kayıtlı Karabaş veled-i Azkiyye (?) kocabaş olarak kayıtlıdır ve Ermeni ahalinin kocabaşı olduğu görülmektedir. 285 numaralı cizye defterinde ise Yahudi milletinin hem dini hem de idari yetkilisi olarak Yako veled-i İsak adlı kişinin Hahambaşı görevini yürüttüğü anlaşılmaktadır.

15- Papaz/Haham; Hristiyanlıkta kilisede görevli ibadetle ilgili işleri yöneten kişilere papaz denilmektedir. Osmanlı toplumunda papazlar, dini görevlerinin yanı sıra kazada yaşayan cemaat arasında kocabaşlarla birlikte bağlantı kurmaktadır. Müslim reaya üzerinde imamların nasıl mahallelerde sorumlulukları ve görevleri varsa papazların da bu türden görevleri bulunmaktadır. 1844/1845 tarihli 4068 numaralı nüfus defterinde Ermeni ahalden 3 papaz tespit edilmiştir. Bunlar Bogos veled-i Aleksan, Toros veled-i Toros ve Ovannes veled-i Ovannes adlı kişilerdir. Bunlar Ermeni ahali üzerinde idarî ve dinî konularda yönetici konumundadırlar. 1847/1848 tarihli 923 numaralı cizye defterinde ise Bogos veled-i Aleksan yer almamaktadır. Ancak Toros ve Ovannes ile birlikte Rum Dimitraki veled-i Nikolaki papaz olarak kaydedilmişlerdir ve Rum ahalinin dinî ve idarî hususlarda yöneticisi konumundadırlar. 1830/1831 tarihli 16.124 gayr-ı müslim temettuat defterinde ise Yahudi mahallesine kayıtlı Avram veled-i (?) adlı kişi, haham olarak kayıt altına alınmıştır. Kendisi Hahambaşı ile birlikte Yahudi ahalinin yöneticisi ve dini konularda söz sahibi olan kişidir.

Gelibolu kazasında Müslim ve gayr-ı müslim reayanın hem kendi içinde hem de devletin merkezden gönderdiği yöneticilerle birlikte çok sayıda idari görevli bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında görevli birçok idari görevlinin Gelibolu kazasında da mevcut olduğu ve Kazanın başkent İstanbul'a yakın olması sebebiyle birçok uygulamanın da rahatlıkla gerçekleştiğini görmekteyiz.

3.3 Nüfus Yapısı ve Nüfus Hareketleri

Temettuat ve nüfus defterlerinden hareketle kazadaki Müslim ve gayr-i müslim nüfusun yapısı ve nüfus hareketlilikleri üzerine bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Buna göre ilk olarak 1840/1841 tarihli müslim temettuat defteri ile 1830/1831 tarihli gayr-ı müslim temettuat defterindeki verilere göre Gelibolu kazasının tahmini nüfusu üzerine bazı tespitler ortaya konulabilir. Kazanın tahmini nüfus hesaplaması Ömer Lütfi Barkan'ın ortaya koyduğu ve birçok araştırmacı tarafından kabul edilen hanelerin 5 kişiden oluştuğu fikriyle yapılacaktır (Barkan, 1953:12; Göyünç, 2000:331-348). Buna göre müslim temettuat defterindeki 42 mahalledeki Müslim nüfusun 5.075 kişi olduğu; gayr-ı müslim temettuat defterinde 14 mahalledeki gayr-ı müslim nüfusun yaklaşık 4.470 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Gelibolu kazası merkez mahallelerinin toplam nüfusu ise tahminen 9.545'tir. Gayr-ı müslimlere ait nüfus yapısı incelendiğinde en fazla nüfus Rum (3.190), Ermeni (710) ve Yahudi (570) ahalî olarak sıralanabilir. Bu sonuçlara kazanın merkez mahallelerindeki Müslim nüfus az bir farkla gayr-ı müslim nüfustan fazladır.

Gelibolu kazasında müslim ve gayr-ı müslim ahalinin, çalışmak veya defterlerde herhangi bir sebep belirtilmediğinden ötürü başka nedenler kategorisinde değerlendirdiğimiz sebeplerle farklı şehirlere gittikleri tespit edilmiştir. 1843/1844 tarihli cizye defterinde gayr-ı müslim ahalinin en fazla gittikleri şehirler Lâpseki (128), Kala (60), Der-i Âlî (49), İzmir (39), Evreşe (35) ve (?) (24)'dir. Yaklaşık bir yıl sonra 1844/1845 tarihli cizye defterinde ise Lâpseki (65), Der-i Âlî (41 kişi), Kala (37), Edremit (33), (?) (20), İzmir (19), Şarköy (15)'dir. 1847/1848 tarihli cizye defterinde ise Lâpseki (53), Kala (43), Der-i Âlî (37), Edremit (27) ve İzmir (13) en çok gidilen yerler arasındadır. Ayrıca Gelibolu'dan gidenlerin daha ziyade Gelibolu'ya yakın yerlere gittikleri görülmüştür. Başka yerlerden Gelibolu kazasına gelen gayr-ı müslimler de mevcuttur. 1843/1844 tarihli cizye defterinde Gelibolu'ya daha çok Keşan, İzmir, Sakarya, Lâpseki, Selanik gibi yakın yerlerden gelmişlerdir. 1847/1848 tarihinde ise dışarıdan gelen yabancı reayanın da yine Gelibolu'ya yakın yerler ile Yanya, Florina ve Filibe gibi Balkan coğrafyasından oldukları görülmektedir. Kazaya gelenler arasında en uzak olarak Kayseri tespit edilmiştir.

Gelibolu kazasından dışarıya giden Müslim ahalî 1844/1845 tarihli defterde Hicaz (5), Der-i Âlî (8), Şarköy (2), Selanik (2) ve Babadağ'dır. Adı geçen yerlerin merkezi konumları dolayısıyla iş imkânı olan yerler olduğu düşünülürse, kazadan buralara giden insanların daha ziyade iş bulmak amacıyla gittikleri düşünülebilir. 1844/1845 tarihli başka bir defterde ise Selanik, Babadağ ve İskenderiye'ye doğru bir hareketlilik görülmektedir. 1844/1845 tarihli kayda göre de Gelibolu kazasına dışarıdan gelen Müslim ahalî mevcuttur. Bu kişilerin geldikleri yerler Lâpseki, İstanbul, Harput, Pazarköy, Çardak, Kilitbahir ve Bolayır'dır. 1844/1845 tarihli müslim nüfus defterinde ise Mevlevihane ahalisinin başka yerlerden geldikleri tespit edilmiştir. Bunlar İstanbul, Tokat, Siroz, Konya, Söke, Gelibolu ve Malkara'dan gelmişlerdir. Buna göre Anadolu'nun farklı yerlerinden gelerek Gelibolu'ya yerleşen bir kısım Müslim ahalî görülmektedir. Ayrıca 4066 numaralı defterde Karantinahane de görevli memurların İstanbul ve Bursa'dan gelerek Gelibolu'da görev yaptıkları tespit edilmiştir. Gelibolu kazasındaki Müslim ve gayr-ı müslim ahalinin nüfus hareketleri karşılaştırıldığında gayr-ı müslim ahalinin Müslim ahalîye göre daha yoğun bir nüfus hareketliliğine sahip olduğu söylenebilir.

İnsan Tipolojisi

Gelibolu kazasındaki gayr-ı müslim ve Müslim ahalinin boy, bıyık ve sakal gibi insan tipolojisine ait bilgi veren diğer özelliklerini de değerlendirmek mümkündür. Buna göre gayr-ı müslim reayaya ait 1844/1845 tarihli cizye defterinde boy ve sakal yapılarıyla alakalı veriler mevcuttur. Mezkûr defterde kayıtlı 1.221 kişinin sakal ve bıyık durumları tanımlanmıştır. 1.221 kişiden 966 kişinin bıyık, 255 kişinin ise sakal durumlarını belirten veri bulunmaktadır. Bu defterde bıyıklı kişilere bakıldığında 462'si kumral bıyıklı, 218'si kara bıyıklı, 163'ü ter bıyıklı, 60'ı kır bıyıklı, 56'sı sarı bıyıklı, 3'ü kırçıl bıyıklı ve 2'si siyah bıyıklı iken geriye kalan iki kişinin ise kırca ve sarıca bıyıklı olduğu tespit edilmiştir. Mezkûr defterde gayr-ı müslim ahalinin sakal durumları ise şu şekildedir; 173'ü şab-ı emred, 36'sı kır sakallı, 26'sı kumral sakallı, 4'ü sarı sakallı, 2'si siyah sakallı, 3 kişi aksakallı geriye kalanların ise köse sakallı ve köse olduğu tespit edilmiştir. 11 kişide ahlak yüzlüdür.

1847/1848 tarihli cizye defterinde ise gayr-ı müslim ahaliden bıyık ve sakal durumları tespit edilen kişi sayısı 1.720'dir. Buna göre 695'i kumral bıyıklı, 189'u ter bıyıklı, 145'i kır bıyıklı, 63'ü sarı bıyıklı, 41'i kara bıyıklı, 4'ü köse bıyıklı, 2'si kara bıyıklı geriye kalanlar ise ak ve ahlak bıyıklı olarak kaydedilmiştir. 321 numaralı cizye defterinden farklı olarak kısa bıyıklı, ak bıyıklı, köse bıyıklı ve ahlak bıyıklıların varlığı görülmektedir. Bunun yanı sıra kumral bıyıklı, ter bıyıklı ve sarı bıyıklı sayılarında artış görülmektedir. Genel olarak sakal ve bıyık durumunun artmasının, kazanın genç nüfustaki bıyık ve sakal çıkan sayısının fazlaşmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Mezkûr defterde 559 kişinin farklı sakal durumlarına sahip olduğunu görmekteyiz. Buna göre; 273'ü şab-ı emred, 92'si kumral sakallı, 59'u kır sakallı, 21'i kara sakallı, 10'u mertek sakallı, 7'si sarı sakallı, 6'sı aksakallı, 2'si köse sakallı, bir kişinin ise az sakallı ve 8 kişi de ahlak yüzlüdür. 321 numaralı cizye defterinden farklı olarak az sakallı, köse sakallı ve mertek sakal durumlarının mevcut olduğu şab-ı emred, kumral, kır ve sarı sakal durumlarında artış eğilimi olduğu tespit edilmiştir. 1847/1848 yılına ait cizye defterinde Gelibolu kazası gayr-ı müslim ahalinin boy ile ilgili bilgileri de mevcuttur. Gayr-ı müslim ahaliden 1.727 kişinin boy bilgisi bulunmaktadır. Bu kişilerden 1.676 kişi orta boylu, 31 kişi uzun boylu, 11 kişi kısa boylu ve 9 kişi ise uzun boylu olarak tespit edilmiştir. Buna göre gayr-ı müslim ahalinin büyük bir oranda orta boylu olduğu söylenebilir.

Müslimlere ait nüfus defterlerinde boy, sakal ve bıyık gibi insan tipolojisine ait veriler bulmak mümkündür. 1839/1840 tarihli nüfus defteri incelendiğinde 1.123 kişinin boy bilgisi tespit edilmiştir. Bunlardan 923'ü orta boylu, 137'si uzun boylu, 59'u kısa boylu

ve 4 kişi de uzunca boylu olarak kaydedilmiştir. 1844/1845 tarihli 4064 numaralı müslim defteri, 4060 numaralı müslim defterine nazaran farklılık göstermektedir. 1844/1845 tarihli nüfus defterinde 1.116 kişinin boy durumu tespit edilmiştir. Buna göre 997'si orta boylu, 56'sı uzunca boylu, 49'u uzun boylu, 14'ü kısa boyludur. Bu iki defterdeki veriler karşılaştırıldığında Gelibolu kazası Müslim nüfusta orta boylu sayısının arttığı, uzun boylu, kısa boylu sayılarının ise düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir.

1839/1840 tarihli deftere göre Müslim ahalinin bıyık durumu da çeşitlilik göstermektedir. Buna göre kazada 163'ü ter bıyıklı, 126'sı kara bıyıklı, 111'i sarı bıyıklı, 61'i kumral bıyıklı, 5'i kır bıyıklı, 5'i az kara bıyıklı geriye kalan iki kişi ise köse bıyıklı ve az bıyıklıdır. 1844/1845 tarihli müslim nüfus defterinde ise, 236'sı kumral bıyıklı, 110'u ter bıyıklı, 76'sı kara bıyıklı, 49'u sarı bıyıklı, 5'i az kumral bıyıklı ve 1 kişi köse bıyıklıdır. İki defter karşılaştırıldığında ter bıyık, sarı bıyık, kara bıyık sayısında azalma görülürken kumral bıyıklı sayısında bir artış söz konusudur. 1839/1840 tarihinde Gelibolu kazasındaki Müslim nüfusun sakal durumu da çeşitlilik göstermektedir. Buna göre 285'i kır sakallı, 138'i kara sakallı, 108'i şab-ı emred, 83'ü aksakallı, 60'ı kumral sakallı, 45'i sarı sakallı, 4'ü köse sakallı ve mertek sakallı, 2'si köse kara sakallı geriye kalanlar kişiler ise kara sakallı, kısa sakallı, az kır sakallı ve tüysüzdür. 1844/1845 tarihli müslim nüfus defterinde ise 284'ü kır sakallı, 145'i kumral sakallı, 110'u şab-ı emred, 82'si aksakallı, 64'ü kara sakallı, 32'si sarı sakallı, 2'si köse kara sakallı iken geriye kalanlar mertek sakallı, kumral kır sakallı, köse sakallı, tüysüz ve ablak yüzlüdür. Bu iki defter karşılaştırıldığında sakal durumları arasında çok büyük farklar yoktur.

1847/1848 tarihli 923 numaralı cizye defteri ile 1844/1845 tarihli 4064 tarihli müslim nüfus tahrirleri tarih olarak birbirine yakındır. Bu sebeple Gelibolu kazasındaki gayrı-ı müslim ve Müslim ahalinin boy, sakal ve bıyık durumları bu defter üzerinden karşılaştırılabilir. Buna göre Gelibolu kazasındaki gayrı-ı müslim ahalinin orta boy sayısı, Müslimlere göre fazladır. Lakin uzunca boylu, kısa boylu ve uzun boylu sayıları Müslim ahalide, gayrı-ı müslimlere göre daha fazladır. İki ahalinin de orta boy sayısının yüksek olması, kaza genelinin orta boylu kişilerden mürekkep olduğu kanaatini oluşturmaktadır. Gayrı-ı müslim ahalide kumral, ter, kır, sarı ve kara bıyıklılar; Müslim ahalide ise kumral, ter, kara ve sarı bıyıklılar ön plana çıkmaktadır. Buna göre her iki ahalinin bıyık durumu benzerlik göstermektedir. Kazadaki gayrı-ı müslim ahalinin sakal durumunda şab-ı emred, kumral, ablak yüzlü, kır sakallı; Müslim ahalinin sakal durumunda kır, kumral, ak ve kara sakallılar ön plana çıkmaktadır. Kazada her iki ahalinin tipolojisiyle ilgili büyük farklılıklar görülmemekle birlikte var olan küçük farklılıkların kayıtlı kişilerin yaşları ile alakalı olduğu düşünülmektedir.

3.4 İktisadi Yapı

Arazi Varlığı

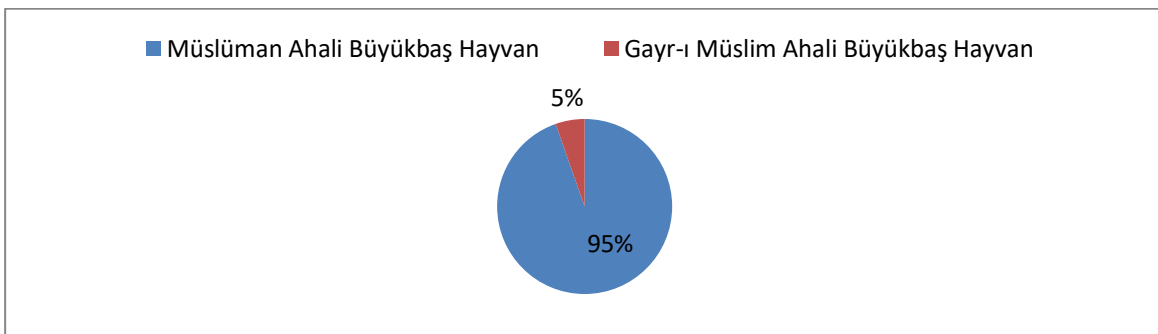
Gelibolu kazası merkez mahallelerindeki Müslim ve gayrı-ı müslim ahalinin tarla, bağ, bahçe, arsa vb. arazilere sahip oldukları bilinmektedir. Bu arazilerin toplamı 34.017 dönümdür. Bunların 31.705 dönümü Müslim ahaliye, 2.312 dönümü gayrı-ı müslim ahaliye aittir. Ancak bu araziler üzerinde ne ekildiği ve ne kadar gelir elde edildiği hakkında temettuat defterlerinde herhangi bir bilgi verilmemiştir. Kayıtlı araziler Gelibolu ve civarında yer almaktadır. Müslim ve gayrı-ı müslim ahalinin arazilerin bulunduğu yerler çoğunlukla ortak bölgeleri kapsarken birbirinden farklı yerlerde de arazilerinin oldukları görülmektedir. Kazadaki Müslüman ve gayrı-ı müslim ahalinin sahip olduğu arazilerin dönümleri karşılaştırıldığında bu oran Müslümanlarda %93, gayrı-ı müslim ahalinin ise %7'dir. Her iki grup arasındaki bu uçurumun çiftçilik ve rençberlik gibi zirai mesleklerin daha ziyade Müslim ahali tarafından gerçekleştirilmesi; gayrı-ı müslim ahalinin ise toprak ile ilintili olmayan mesleklerle iştigal etmeleri olarak düşünülmektedir.

Hayvan Varlığı

Gelibolu kazasında 16.125 numaralı müslim ve 16.124 numaralı gayrı-ı müslim temettuat defterinde hane üyelerinin sahip olduğu hayvanlar da kaydedilmiştir. Hayvanlar cinslerine göre üç başlık altında incelenmiştir.

3.4.2.1 Büyükbaş Hayvanlar

Gelibolu kazasındaki büyükbaş hayvan varlığı karasığır öküz, çamuş malağı, karasığır ineği, çamuş öküzü, katır, karasığır, karasığır dana, çamuş ineği, dana, toy siğir, buzağı, inek, mandıra malağı, siğir dana, karasığır tosun, karasığır boğası, karasığır, mandıra ineği, çamuş boğası, mandıra boğası ve küçük buzağı olarak kaydedilmiştir. Karasığır cinsinin dişileri ile inek, çamuş ineği, mandıra malağı cinslerinin süt ve süt mamulleri; karasığır erkek cinsleri ile katır, çamuş öküzü, siğir dana gibi cinslerin ise ziraat ve taşıma amaçlı olduğu bilinmektedir.

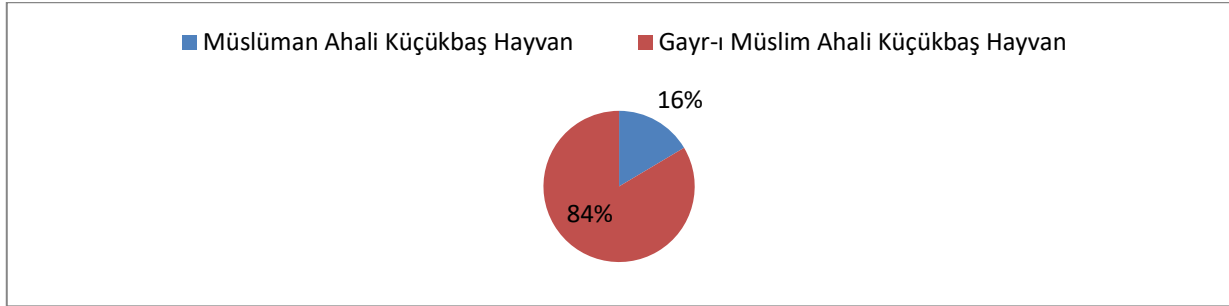

Grafik 1. Temettuat Defterlerine Göre Büyükbaş Hayvan Varlığına Dair Karşılaştırma

Kaza merkez mahallelerinin genelinde Müslim ve gayr-ı müslim ahaliye ait 632 büyükbaş hayvan varlığı tespit edilmiştir. Hayvanların 598 tanesi Müslim ahaliye, 34 tanesi gayr-ı müslim ahaliye aittir. Bu sonuç büyükbaş hayvan varlığında müslim ahalinin büyük bir üstünlüğünün olduğunu göstermektedir. Temettuat defterlerinde bu hayvanların ne kadar gelir getirdiği hakkında bir kayıt bulunmamaktadır. Müslim ahalinin hayvan sayısındaki fazlalık, gayr-i müslim ahaliye nazaran zirai faaliyetlerle daha fazla meşgul olmalarıyla açıklanabilir.

3.4.2.2 Küçükbaş Hayvanlar

Gelibolu kazası merkez mahallelerinde küçükbaş hayvan varlığı olarak keçi, oğlak, koyun, kuzu cinsleri kayıt edilmiştir. Küçükbaş hayvan varlığı süt ve süt ürünlerinin yanı sıra kıl ve yün elde edilebilmesi suretiyle dokumacılığın hammaddesini oluşturmaktadır.

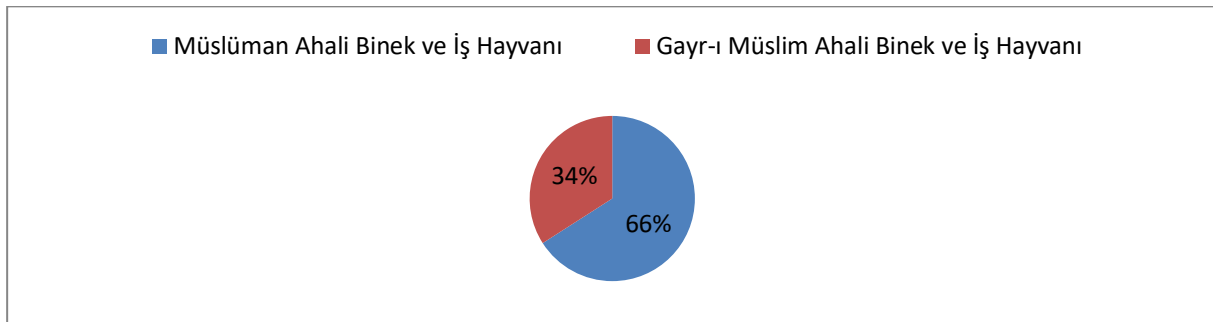

Grafik 2. Temettuat Defterlerine Göre Küçükbaş Hayvan Varlığına Dair Karşılaştırması

Kaza merkez mahallelerinde toplam 4.319 küçükbaş hayvan varlığı tespit edilmiştir. Bu hayvanların 3.608 tanesi gayr-ı müslim ahaliye, 711 tanesi Müslim ahaliye aittir. Temettuat defterlerinde küçükbaş hayvanlar üzerinden ne kadar gelir sağlandığı hakkında bir bilgi mevcut değildir. Gayr-ı müslim ahalinin küçükbaş hayvan varlığının müslim ahaliye göre üstün olması, gayr-ı müslim ahalinin yoğun olarak çobanlık mesleğini icra etmeleri ile açıklanabilir. Küçükbaş hayvan varlığında değerlendirmeye tabi tutulacak diğer bir husus ise arıcılıktır. Kaza genelinde toplam 183 arı kovani bulunmaktadır. Bu kovanların 153'ü müslim ahaliye 30'u gayr-ı müslimlere aittir. Bu sonuçlar kaza genelinde ticari amaçtan daha çok günlük ihtiyaçları karşılayacak bal üretimi yapıldığını düşündürmektedir.

3.4.2.3 Binek ve Yük Hayvanları

Gelibolu kazasının merkez mahallelerinde binek ve yük hayvanı olarak; merkep, bargir, kısarak, tay, sıpa, Midilli bargiri, çerağ asiya bargiri, asiya bargiri, dolap bargiri ve değirmen bargiri kayıtları tespit edilmiştir.

Grafik 3. Temettuat Defterine Göre Binek ve Yük Hayvan Varlığına Dair Karşılaştırması

Kayıtlarda binek ve yük hayvanı olarak toplam 496 hayvan bulunmaktadır. Bu hayvanların 327'si Müslim ahaliye 169'u gayr-ı müslim ahaliye aittir. Müslim ahaliye ait hayvanlar merkep (185), bargir (88) ve kısarak (35); gayr-ı müslim ahaliye ait hayvanlar ise bargir (63), merkep (63) ve asiya bargiri (32)'dir. Buna göre kazadaki müslim ahaliye merkep, gayr-ı müslim ahaliye ise bargir ön plana çıkmaktadır. Motorlu taşıtların egemen olmadığı bu dönemde kaza halkının tarla sürmek, ulaşım, yük taşımak ve değirmenlerde gücünden yararlanmak suretiyle bu hayvanların kullanıldığı düşünülmektedir. Müslim ahaliye daha çok binek hayvanlar fazla iken, gayr-ı müslim ahaliye daha çok değirmende kullanılmak amacıyla yük hayvanlarının varlığı görülmektedir.

Dükkân

Gelibolu kazası merkez mahallelerinde insanların bir mal imal etmek veya ürettiği malları satmak amacıyla sahip oldukları dükkânların varlığı da tespit edilmiştir. Buna göre müslimlere ait en fazla çulha dükkânı (23), kahvehane (22), bakkal (16) ve debbağhane (12) kaydı mevcuttur. Gayrı müslim ahaliye ait ise bakkal (43), attar dükkânı (28), pabuççu dükkânı (23), temürcü dükkânı (19) ve kuyumcu dükkânı (15) varlığı tespit edilmiştir. Bu durumda kazadaki dükkân varlığında iki ahali arasında ciddi farklılıklar görülmektedir. Ancak temettuat kayıtlarında -arazi ve hayvan varlığında olduğu gibi- dükkânlar üzerinden ne kadar gelir sağlandığı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Değirmen

Gelibolu kazası merkez mahallelerinde değirmen varlığı da temettuat defterlerindeki kayıtlardan ortaya çıkmaktadır. Buna göre toplam 28 tane değirmen tespit edilmiştir. Değirmenlerden 22 tanesi gayr-ı müslimler, 6 tanesi Müslim ahali üzerine kayıtlıdır. Değirmenlerin (asiyab), yel ve su değirmeni gibi türlerinin varlığı görülmektedir. Bu değirmenlerin tek sahibi olduğu gibi hisseli olanları da mevcuttur. Değirmenler üzerinden ne kadar gelir sağlandığı hakkında da bir kayıt bulunmamaktadır. Gelibolu kazasında gayr-ı müslimlerin, müslim ahaliye değirmen varlığı konusunda üstün olduğu görülmektedir. Gayr-ı müslim ahalinin, değirmen bargirlerine daha fazla oranda sahip olması da bu durumu desteklemektedir.

Kayık

Gelibolu kazasında yaşayan insanların denizcilikle ilgili faaliyetleri olduğu temettuat defterlerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Buna göre Müslim ve gayr-ı müslim ahalinin müstakil veya hisseli olma üzere kayıkları bulunmaktadır.

Tablo 7. Temettuat Defterine Göre Müslüman ve Gayr-ı Müslimlere ait Kayık Varlığı

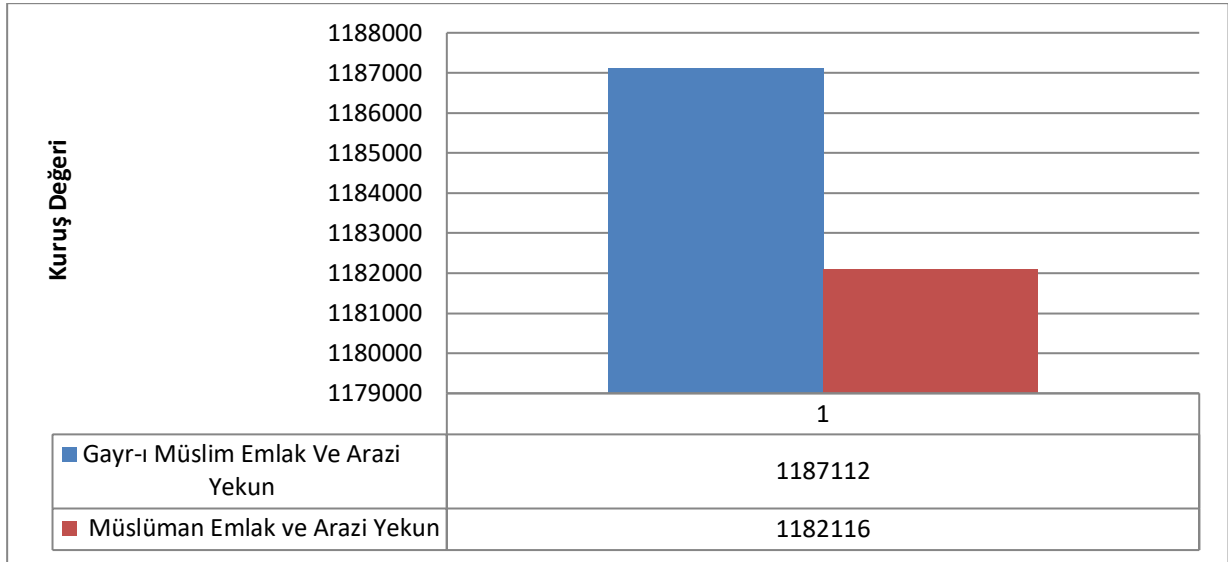
KAYIKLAR	CİNS VE ŞEKİLLERİ
Alamana	Kebir
Payada	Sağır
Pereme(?)	Orta
Salaburya(?)	Köhne
Balık	Küçük

Kazanın merkez mahallelerinde toplam 100 kayık tespit edilmiştir. Bu kayıkların alamana, payada(?), pereme, salapurya ve balık kayığı olarak cinsleri bulunmaktadır (Şemsettin Sami, 2015:45- 976-1033). Kayıklar büyük, küçük, köhne ve orta büyüklükte olarak sınıflandırılmıştır. Kazadaki kayıkların balık tutmak, yük taşımak, karşı kıyıya ulaşımı sağlamak amacıyla kullanıldığı tahmin edilmektedir. Ancak bu kayıkların ne kadar bir ekonomik gelir getirdiği hususunda bir kayıt mevcut değildir.

Kaza genelindeki 100 kayığın 78 tanesi Müslim ahaliye, 12 tanesi gayr-ı müslim ahaliye aittir. Hacı koçak mahallesine kayıtlı 71 yaşındaki Feyzi reis bin İbrahim, Küçük sofı mahallesinde kayıtlı 57 yaşındaki Bozcaadalı Ali reis bin Mehmet, Ayayorgi mahallesine kayıtlı Nikolaki veled-i Yorgi ve Balık pazarı mahallesine kayıtlı Reis Espero veled-i Dimitraki alamana kayığa sahiptir. İbn-i Adil mahallesine kayıtlı 23 yaşındaki Ali bin Ahmet, Kalenderhane mahallesine kayıtlı 31 yaşındaki Halil bin Mustafa, Ayayorgi mahallesine kayıtlı Nikolaki veled-i Yorgi payada kayığa sahiptir. Bıçakcızade mahallesine kayıtlı 57 yaşındaki Mustafa bin Ahmet pereme kayığa sahiptir. Gayr-ı müslim ahalden bu kayık cinsine sahip kişi yoktur. Gedik Hızır mahallesine kayıtlı 34 yaşındaki İbrahim bin Mehmet salapurya kayık cinsine sahip iken gayr-ı müslim ahalden salapurya cinsine sahip kişi bulunmamaktadır. İbn-i Benna mahallesine kayıtlı Ahmet bin Sadullah, Kapudan mahallesine kayıtlı 30 yaşındaki Rüstem bin Mustafa, Ermeni mahallesine kayıtlı Kevork veled-i Haçedur ve Artin veled-i Markos balık kayığına sahiptir. Müslim ahalinin kayık sayısı olarak gayr-ı müslim ahalden üstün oldukları görülmektedir.

Emlak, Hayvanat ve Sermaye Değerleri

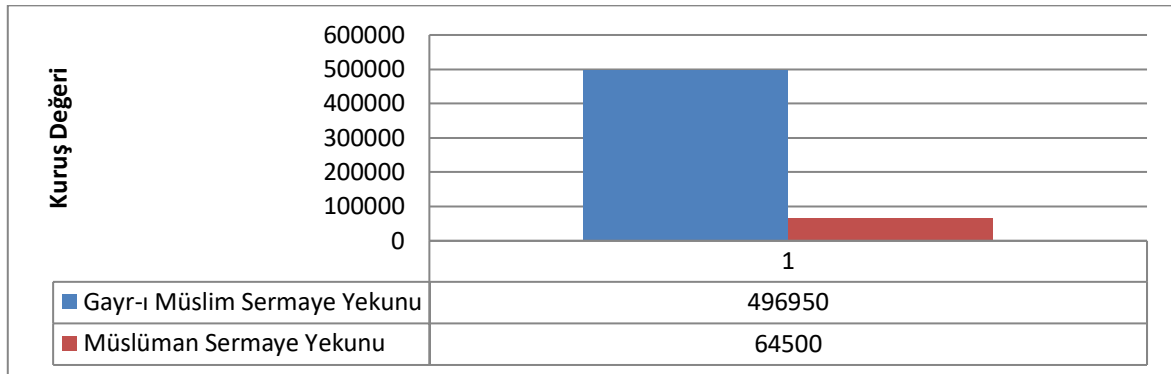
Gelibolu kazasına ait 16.125 numaralı müslim ve 16.124 numaralı gayr-ı müslim temettuat defterlerinde emlak, hayvanat, sermaye değerleri kayıt altına alınmıştır.

Grafik 4. Temettuat Defterlerine Göre Müslim ve Gayr-ı Müslim Reayanın Arazi ve Emlak Değerleri Karşılaştırması

Gelibolu kazası merkez mahallesindeki ahaliye ait emlak değeri toplam 2.369.228 kuruştur. Müslim ahalinin emlak değeri 1.182.116 kuruştur. Gayr-ı müslim ahalinin emlak değeri ise 1.187.112 kuruştur. Buna göre gayr-ı müslim ahali ile Müslim ahalinin emlak değerleri birbirine çok yakındır. Gelibolu kazasındaki hayvanat varlığının değeri hakkında da kayıtlar mevcuttur. Kaza genelinde toplam hayvanatın değeri 195.716 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bu toplam değer 75.605 kuruşu gayr-ı müslim ahaliye, 120.111 kuruşu Müslim ahaliye aittir.

Dükân varlığı, kayıt altına alınmış meslekler ve temettuat defterinde kişilerin üzerine sermaye bedellerinin yazılması kaza dâhilinde yoğun bir ticaret aktivitesinin olduğunu göstermektedir. Kaza genelinde sermaye bedeli toplam 541.605 kuruştur. Sermaye bedelinin 496.950 kuruşu gayr-ı müslim ahaliye, 64.500 kuruşu ise müslim ahaliye aittir.

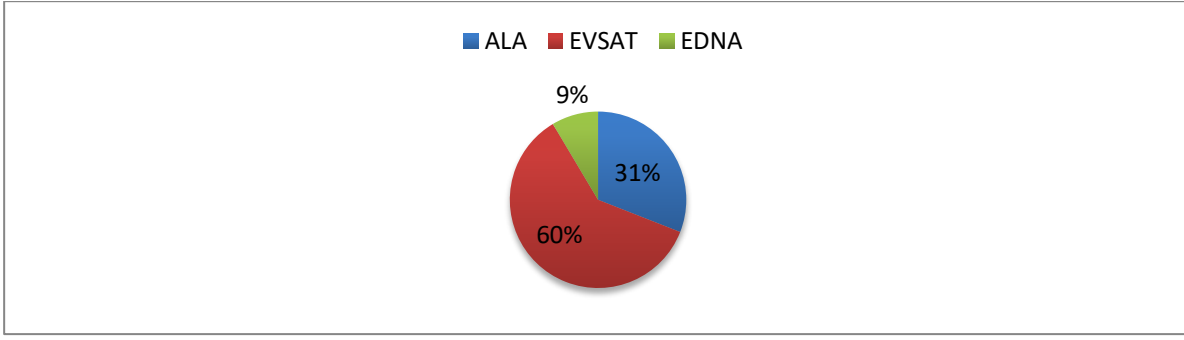
Grafik 5. Temettuat Defterlerine Göre Gayr-ı Müslüm ve Müslüm Reayanın Sermaye Karşılaştırması

Gayr-ı müslim ahalinin ticaret ile ilgili kayıtlarının sermaye bedelinin Müslim ahaliye göre çok yüksek olduğu ve aralarında önemli bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre gayr-ı müslim ahalinin ticaret konusunda daha aktif olduğu düşünülebilir. Bunun sebebi gayr-ı müslim ahalinin ticaret konusunda daha aktif faaliyet göstermeleri ve buna yönelik meslek kollarını organize ettikleri şeklinde açıklanabilir.

■ Vergiler

3.4.6.1 Cizye

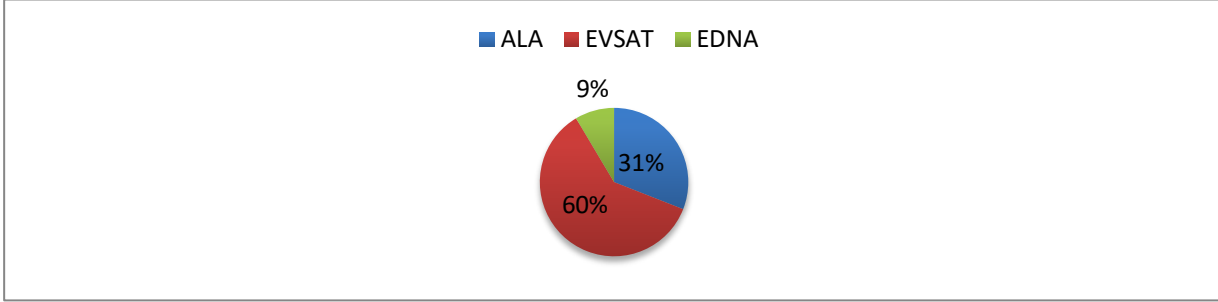
Cizye vergisinin tahsili, vergi verenlerin tespiti ve düzenlenmesi açısından cizye defterleri tutulmaktadır. Gelibolu kazasına ait detaylı bilgi veren üç tane cizye defteri tespit edilmiştir. 285, 321, 923 numaralı cizye defterlerinden yola çıkarak kaza merkez mahallelerindeki cizye vergisinin durumuna dair çeşitli yorumlar yapabilmek mümkündür.

Grafik 6. 1843-1844 Tarihli 285 Numaralı Cizye Defterine Göre Cizye Vergisi

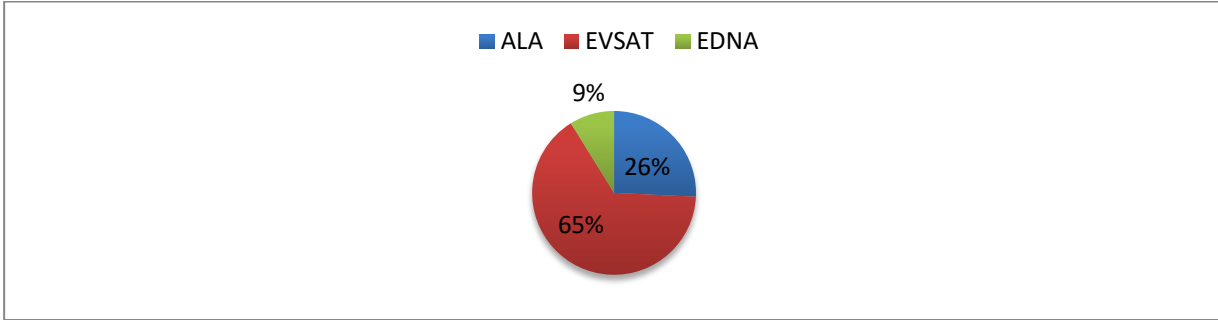
1843/1844 tarihli 285 numaralı cizye defterinde, cizye vergisi veren 1.447 kişi tespit edilmiştir. Buna göre 902 kişi evsat, 404 kişi ala, 141 edna cinsinden cizye vergisi ödemektedir. Hasta olan 4 kişi, 10 çocuk ve firari olan 5 kişiden ise vergi alınmamıştır.

1844/1845 tarihli 321 numaralı cizye defterinde ise cizye vergisi veren 1.402 kişi tespit edilmiştir. Buna göre 848 kişi evsat, 434 kişi ala, 120 kişi edna cinsinden cizye vergisi ödemektedir. Hasta olan 9 kişi ve firari olan 5 kişiden cizye vergisi tahsil edilememektedir.

Grafik 7. 1844-1845 Tarihli 321 Numaralı Cizye Defterine Göre Cizye Vergisi

1843/1844 tarihli 285 numaralı cizye defteri ile karşılaştırıldığında vergi veren kişi sayısı 45 kişi azalmıştır. Evsat ve edna cinsi vergi kaydında düşüş görülürken ala cinsinde artış eğilimi gözlenmektedir. Vergi kalemleri arasındaki bu farklılık nasıl yorumlanabilir? Doğum, ölüm, göç, doğal afet ve dul sayısındaki artış gibi nedenlerden dolayı 1 yıl içerisinde değişkenliğin ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir.

Grafik 8. 1847-1848 Tarihli 923 Numaralı Cizye Defterine Göre Cizye Vergisi

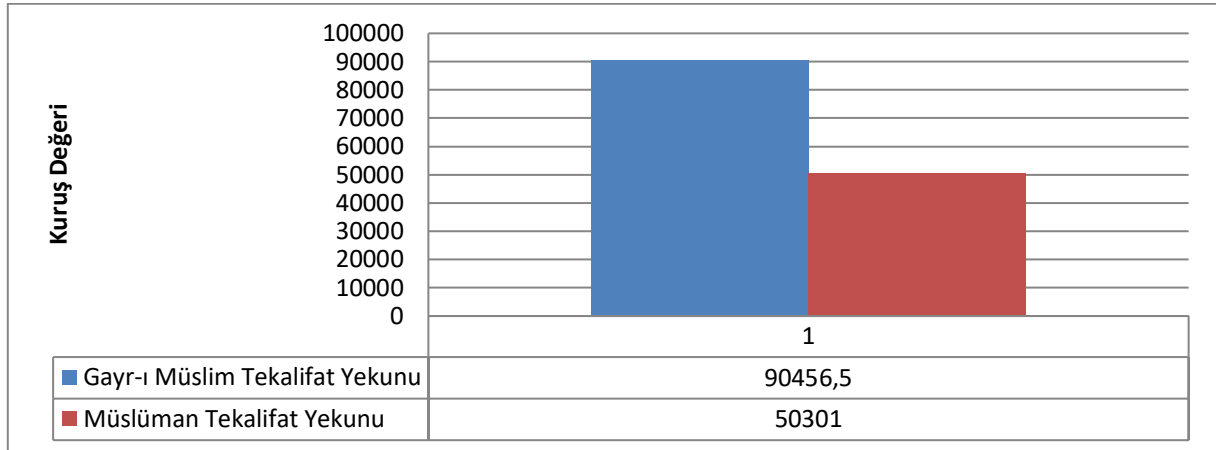
1847/1848 tarihli 923 numaralı cizye defterinde cizye vergisi veren 1.515 kişi tespit edilmiştir. Bunlardan 991'evsat, 390'ı ala ve 134'ü edna cinsinden cizye vergisi ödemektedir. 1844/1845 tarihli 321 numaralı cizye defterinden farklı olarak 5 yıllık süreç içerisinde vergi veren kişi sayısı 213 kişi artmıştır. Ayrıca evsat ve edna cinsinde artış, ala cinsinde ise düşüş eğilimi görülmektedir. Genel olarak artışın sebebi genç nüfusun vergi verme seviyesine gelmesi ve kazanın göç alması olabilir.

1844/1845 tarihli 4071 numaralı nüfus defterinde de yabancı reaya kaydedilmiştir. Bu kişilerin kayıtlarında da ala, evsat ve edna türünden değerlerin bulunması onların da cizye mükellefi olduğunu göstermektedir. Bu defterde Bıçakcızade mahallesi ve kaza önlerinde bulunan 17 yabancı reaya tespit edilmiştir. Bu kişilerden 15 kişi evsat, 1 kişi ala ve 2 kişi edna cinsinden vergi vermektedir. Aynı defterde Taş Hanı'nda bulunan yabancı reayadan 19 kişinin cizye vergisi verdiği tespit edilmiştir. Bu kişilerden 15'i evsat, 2'si ala ve 2'i de edna cinsinden vergi mükellefidir.

19. yüzyılın ilk yarısında Gelibolu kazası merkez mahallelerinde vergi veren kişilerin sayısal verileri değişkenlik göstermekle birlikte kaza dâhilinde vergi verenler arasında yıllar içerisinde değişmeyen tek şey evsat yani orta düzey cinsinden vergi veren kişi sayısının yüksekliğidir. Buna göre ikinci sırayı ala, üçüncü sırayı ise edna cinsi almaktadır. Bu durum bize Gelibolu'da yaşayan gayr-ı müslim nüfusun orta düzey bir ekonomik yapısının olduğunu göstermektedir. En alt düzeyde vergi veren kişilerin varlığının az olması ise dikkat çekicidir.

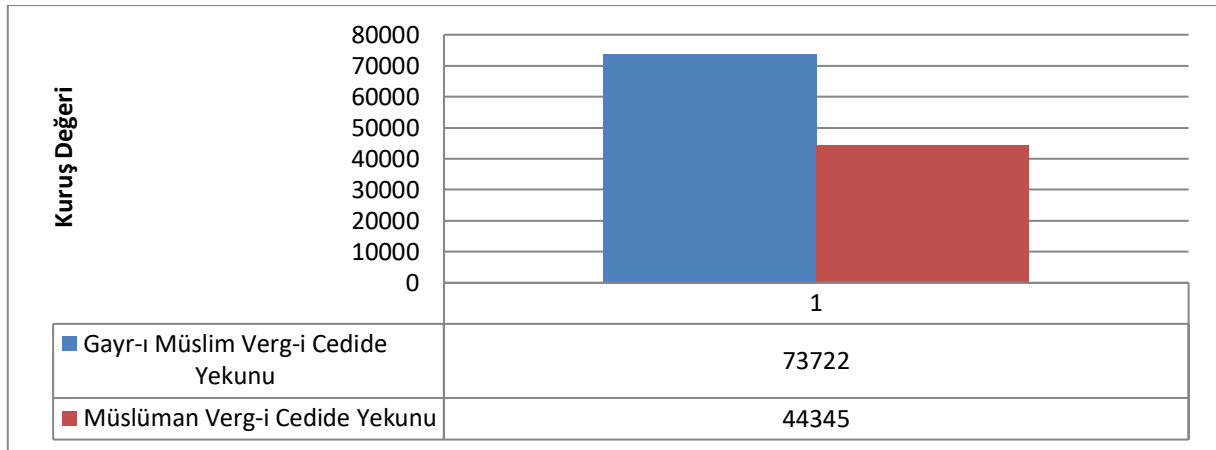
3.4.6.2 Tekalifat ve Vergi-i Cedide

Gelibolu kazasındaki müslim ve gayr-ı müslim temettuat defterlerindeki kayıtlara göre reayadan tekalifat ve vergi-i cedide adlı bir takım vergiler alınmaktadır.

Grafik 9. Temettuat Defterlerine Göre Müslüman ve Gayr-ı Müslim Tekalifat Karşılaştırması

Buna göre Müslim ve gayr-ı müslim ahalinin verdiği toplam tekalifat 140.757,5 kuruştur. Tekalifat yekûnunun 50.301 kuruşunu Müslim ahali öderken, 90.456,5 kuruşunu gayr-ı müslim ahali ödemektedir. Gayr-ı müslim ahalinin kuruş cinsinden Müslim ahaliye göre yaklaşık 2 katı civarında vergi ödedikleri görülmektedir. Vergi yükümlülüğünün ne olduğunu bilmediğimizden dolayı bu farkın sebebi konusunda yorum yapılamamaktadır.

Grafik 10. Temettuat Defterlerine Göre Müslüman ve Gayr-ı Müslim Reayanın Vergi-i Cedide Miktarının Karşılaştırılması

Gelibolu kazası merkez mahallelerindeki gayr-ı müslim ve müslim ahalinin toplam ödedikleri vergi-i cedide miktarları 118.067 kuruştur. Vergi-i cedide yekûnunun 44.345 kuruşunu müslim ahali, 73.722 kuruşunu gayr-ı müslim ahali ödemektedir. Buna göre yine gayr-ı müslim ahali, müslim ahaliye yaklaşık olarak 2 katı fazla vergi ödemektedir. Verginin yükümlülükleri hakkında bilgimiz olmadığından bu farkın neden olduğu bilinmemektedir.

4 Sonuç

19. yüzyılın ilk yarısında Gelibolu kazasının sosyo-ekonomik durumunun konu alındığı bu çalışmada kaza merkezindeki mahalle birimleri üzerinde çalışılmıştır. Kaza merkezindeki mahallelerdeki Müslim ve gayr-ı müslim ahalinin kayıt altına alındığı arşiv malzemelerindeki verilerden hareketle -belirtilen süreç içerisinde- Gelibolu kazasındaki sosyo-ekonomik durum incelenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Arşivi'nde bulunan ML. VRD. CMH. D fonuna ait 155, 285, 321, 923 numaralı cizye defterleri, NFS. D fonuna ait 4057, 4060, 4064, 4066, 4068, 4071 numaralı müslim ve gayr-ı müslim nüfus defterleri ve TMT. D fonuna ait 16.124 ve 16.125 numaralı müslim ve gayr-ı müslim temettuat defterlerindeki veriler Gelibolu kazasının mahallelerinin idarî yapısını, nüfus ve nüfus hareketlerini bir başka ifade ile demografik yapısının ve kazanın ekonomik vaziyetinin ortaya konulması açısından esas alınmıştır. Buna göre kazadaki Müslim ve gayr-ı müslim mahallelerdeki mevcut durumun 1830 ile 1848 yılları arasında değişkenlik göstermekte olduğu görülmüştür. 16.125 numaralı müslim temettuat ve 923 numaralı cizye defterleri ele alındığında Gelibolu kazasında toplam 56 mahalle bulunmaktadır. Kaza genelindeki 56 mahallenin 42 tanesi müslim ahaliye, 16 tanesi ise gayr-ı müslimlere aittir. Bu durumda kazada idarî anlamda Müslim ahali, gayr-ı Müslimlere nazaran ön plana çıkmaktadır. İdarî yapılanmanın bir diğer ayağını ise idareciler

oluşturmaktadır. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde taşra idaresinde yönetim ve sosyal hayatı düzenleyen görevliler bulunmaktadır. Gelibolu kazası ekseninde hem kazanın yönetsel gereklilikleri yani Müslim ve gayr-ı müslim ahalinin yönetimi konusunda hem de devletin ahali ile irtibatı konusunda önemli sorumlulukları olan görevliler bulunmaktadır. Bu görevlilerin hem Müslim hem de gayr-ı müslim ahali üzerinde idarî, siyasi ve dinî görev ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Gelibolu merkezindeki nüfusa dair kayıtlar incelendiğinde tespit edilen 56 mahalledeki hane sayısı 1.935'tir. Barkan'ın 5 çarpanı dikkate alındığında Gelibolu'nun tahmini nüfusu 9.545 kişidir. Bu bakımdan Gelibolu'nun 19. yüzyılın ilk yarısında bir kaza örgütlenmesi olarak ortalama bir nüfus potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bu nüfus miktarının 5.075 kişisi Müslim, 4.470'i ise gayr-ı müslimlere aittir. Bu itibarla Müslim ve gayr-ı müslim ahalinin kazadaki nüfus miktarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Kayıtlı nüfusun, "genç bir nüfus yapısı" olarak ifade edilecek bir tablo oluşturduğu söylenebilir. Örneğin, 1844-1845 yılları arasında nüfusun yaş durumu incelendiğinde "genç" kategorisinde değerlendirilebilecek kişi sayısı 1.509'dur. Bu sebeple kazanın genç ve dinamik yapıya sahip olduğu düşünülmektedir. Kazadaki "genç" nüfus oranında gayr-ı müslimlerin, Müslim reayadan önde olduğu görülmektedir.

Gelibolu'daki kayıtlı nüfusun belirli bir hat üzerinde bir nüfus hareketliğine sahip olduğu da tespit edilmiştir. Bu hareketlilik genellikle Gelibolu ve civarına yakın bölgelere olmuştur. Ancak gayr-ı müslim ahalinin Müslim ahaliye göre daha aktif bir biçimde nüfus hareketliliğine sahip olduğu da görülmektedir.

Gelibolu merkez mahallelerindeki insan tipolojisine ait çıkarımlar yapmak mümkün olmuştur. Buna göre kaza merkezinde kayıtlı kişiler daha ziyade orta boylu olarak kaydedilmiştir. Bu durum Müslim ve gayr-ı müslim ahali açısından ayrı ayrı değerlendirildiğinde, gayr-ı müslim ahalinin Müslim ahaliye göre orta, kısa, uzunca ve uzun olmak üzere daha fazla ve farklı kategorilerdeki boylarda kayıt altına alındığı görülmektedir. Kazada yaşayan ahalinin bıyık ve yüz şekilleri hakkında da zaman zaman tanımlamalar yapılmıştır ve kumral, ter, sarı, kara bıyık ile ablak ifadesi gibi çeşitli yüz ifadeleri bulunmaktadır. Kaza genelinde bu tanımlamaların hem gayr-ı müslim hem de Müslim reaya içinde yapıldığı ve buna göre kazanın her iki ahali açısından benzer insan tipolojisi formlarında olduğu görülmüştür. Gelibolu kazasında sınırlı sayıda olmakla beraber fiziksel ve zihinsel sağlık problemlerinin varlığını gösteren kayıtlar da mevcuttur. Bunlar duyma, görme, bacak ve el uzuvlarında fiziksel, meczup olma gibi zihinsel problemlerdir.

Gelibolu kaza genelinde Osmanlı Devleti'nin asker ihtiyacını karşılayacak genç nüfus potansiyeli bulunmaktadır. Gayr-ı müslim ahalinin cizye vergisi vererek askerlikten muaf tutulmalarına karşılık, Müslim ahalinin daha çok bahriyede görev aldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin uzun süre donanma merkezi konumunda bulunan Gelibolu'nun, donanma için gerekli insan kaynağının karşılandığı yerlerden bir tanesi olduğunu görülmektedir.

Gelibolu kazası merkezindeki Müslim ve gayr-ı müslim ahalinin belirli meslekleri icra ettikleri bilinmektedir. Müslim ahalinin yoğun olarak çalıştıkları hallaç, çiftçi, çulha, rençber, tabbah, berber, hamal, marangoz, bakkal, kahveci meslekleri iken gayr-ı müslim ahalinin ise daha çok pabuççu, bakkal, temürcü, çerçi, terzi, çoban, rençber, hallaç, değirmenci, attar, dülger, balıkçı, kasap, sepetçi ve kuyumculuk mesleklerini icra ettikleri görülmektedir. Kaza genelinde Müslim ve gayr-ı müslim ahali zirai, hayvancılık, zanaat ve hizmet sektörlerinde faaliyetlerde bulunmaktadır. Zirai faaliyetlerde Müslim ahalinin gayr-ı müslim ahaliye göre ön planda olduğu görülmektedir. Bunun nedeni zirai alanda istihdam edilen çiftçi ve rençber sayısının Müslimlerde yüksek olmasıdır ki tarla, bahçe, arsa gibi ekilebilir arazilerin dönüm miktarları Müslüman ahaliye 31.705 dönüm iken gayr-ı müslim ahaliye 2.312 dönümdür. Toprağı işlemede makinenin olmadığı bu yüzyıllarda toprağın daha çok katır, karasığır dana, çamuş ve karasığır öküz gibi büyükbaş hayvanlarla işlendiği düşünülürse kaza genelinde yoğun bir büyükbaş hayvan varlığının mevcut olduğu söylenebilir. Kazadaki 632 büyükbaş hayvanın 598'i Müslimlere 34 tanesi gayr-ı müslimlere aittir. Buna göre tarımsal alanda Müslim ahalinin gayr-ı müslim ahaliye göre daha aktif bir faaliyet gösterdiği düşünülmektedir.

Gelibolu kazası merkezindeki diğer bir ekonomik faaliyet ise hayvancılıktır. Elde edilen verilere göre Gelibolu kazasında büyükbaş hayvancılıktan ziyade daha çok küçükbaş hayvancılık yaygındır. Sayısal olarak kaza genelinde 632 büyükbaş hayvan varken, küçükbaş hayvan sayısı 4.319'dur. Bu durum küçükbaş hayvancılık faaliyetlerinde gayr-ı müslimlerin Müslim ahaliye göre ön planda olduğunu göstermektedir. Gayr-ı müslim ahalinin çobanlık mesleğinde istihdam ettiği kişi sayısının fazla olması ve küçükbaş hayvan varlığının gayr-ı müslimlerde 3.608 iken müslim ahaliye 711'inin bulunması, gayr-ı müslim reayanın küçükbaş hayvancılıkta kazanın üretim mekanizmasında ön planda olduğunu göstermektedir. Küçükbaş hayvancılıkta değerlendirmeye tabi tutulabilecek diğer bir alan arıcılık faaliyetleridir. Kaza genelinde toplam 183 arı kovani bulunmaktadır. Toplam kovan sayısının 153'ü Müslimlere 30'u gayr-ı müslim ahaliye aittir. Müslim ve gayr-ı müslim ahalinin faaliyet gösterdiği meslekler arasında hallaç ve çulha vb. mesleklerin bulunması, Gelibolu kazasında zirai ve hayvancılık açısından daha çok dokuma ve dokuma hammaddesi üretiminin yoğun olarak yapıldığını, bir bakıma kaza ekonomisinin dokuma ve dokuma hammaddesi sektörüne dayandığını göstermektedir.

Gelibolu kazasındaki diğer ekonomik faaliyet alanları ise değirmen ve kayıkların varlığı ile ifade edilebilir. Kaza ve civarında kayıtlı toplam 28 değirmenin varlığı belgelere yansımıştır. Kazada yaşayan ahalinin bu değirmenlerden ne kadar gelir elde ettiği hakkında bir bilgimiz olmadığı için bu alanın ekonomik faaliyetlerdeki yüzdesi tam olarak tespit edilememektedir. Bu iş kolunda gayr-ı müslim ahali Müslim ahaliye göre ön plandadır. Diğer bir ekonomik faaliyet ise bir liman kenti olan Gelibolu'nun denizden sağladığı ekonomik gelirlerdir. Gelibolu kazasında toplam 100 kayığın varlığı tespit edilmiştir. Bu kayıkların balık tutmak, yük taşımak ve karşı kıyı ile ulaşım gibi ekonomik faaliyetler yürütüldüğü düşünülmektedir. Ancak bu kayıklar ve deniz taşıtlarının ne kadar gelir getirdiği hususunda da temettuat defterlerinde bir veri tespit edilememiştir. Çok yoğun olmamasına karşın kazada yaşayan ahali arasında balıkçılık mesleğinin de icra edilmesi, balıkçılığın az da olsa diğer mesleklere oranla ekonomik olarak tercih edildiğini düşündürmektedir.

Kazadaki 100 kayığın 78 tanesi Müslim ahaliye kalan 12 tanesi gayr-ı müslim ahaliye ait olması Müslimlerin bu alanda gayr-ı müslimlere göre daha ön planda olduklarını göstermektedir.

Kaza merkezindeki ekonomik faaliyetlerin bir diğeri de hiç kuşkusuz ticarettir. Bir liman kenti olan Gelibolu'nun imparatorluğun merkezi İstanbul'a yakın olması ve bulunduğu yer itibarıyla Çanakkale ve İstanbul boğazları güzergâhında bulunması ticaret konusunda aktif bir durumda olduğunu düşündürmektedir. Genellikle hangi ürünler üzerinden ticaret yapıldığı konusunda bilgi bulunmasa da, temettuat kayıtlarında toplam sermaye bedeli 561.450 kuruştur. Sermaye bedelinin ahali üzerindeki dağılımına baktığımızda ise 496.950 kuruşu gayr-ı müslim ahaliye, 64.500 kuruşu ise Müslim ahaliye ait olduğunu görmekteyiz. Buna göre Gelibolu kazasında gayr-ı müslim ahalinin ticari faaliyetler bakımından önemli bir üstünlüğü bulunmaktadır.

Gelibolu merkezindeki ekonomik durumunu tespit etmek ve anlamlandırmak amacıyla üzerinde durulan diğer bir durum da kazada yaşayan Müslim ve gayr-ı müslim ahalinin ödediği vergilerdir. 19. Yüzyılın ilk yarısında gayr-ı müslim ahalinin ödediği cizye vergisi yıllar içerisinde sayısal olarak değişkenlik göstermekle birlikte kaza genelinde en çok evsat cinsinden vergi ödendiği görülmektedir. Buna göre gayr-ı müslim ahalinin orta seviyede bir ekonomik yapıda olduğu anlaşılabilir. 16.124 ve 16.125 numaralı Müslim ve gayr-ı müslim temettuat defterlerinde her iki ahalinin ödemekle yükümlü olduğu ortak vergilere bakıldığında gayr-ı müslim ahalinin Müslim ahaliye göre daha fazla vergi ödediği görülmektedir. Gelibolu kazası genelinde ödenilen tekalifat 140.757,5 kuruş olmakla birlikte bu miktarın 50.301 kuruşunu Müslim ahali öderken 90.456,5 kuruşunu gayr-ı müslim ahali ödemiştir. Vergi-i cedide adıyla ödenen vergi ise Gelibolu kazasında 118.067 kuruş olmakla beraber bu miktarın 44.345 kuruşunu müslim ahali 73.722 kuruşunu gayr-ı müslim ahali ödemektedir. Bu sayılara göre gayr-ı müslim ahalinin Müslimlere göre daha fazla vergi ödediği anlaşılmaktadır.

Buna göre Gelibolu kazası müslim ve gayr-ı müslim ahalinin birlikte yaşadığı ve birbirleriyle benzer fiziksel, sosyal ve ekonomik yapıları olduğu görülmektedir. Ancak her ahalinin kendi yaşayış biçimlerinden kaynaklı sosyal ve ekonomik temelli bazı farklılıkları da mevcuttur. Meslekler, emlak, hayvan ve vergi değerleri göz önüne alındığında gayr-ı müslim ahalinin ekonomik olarak çok az bir fark ile Müslim ahalinin önünde yer aldığı söylenebilir. Aralarında büyük bir uçurum olmamasının nedenleri arasında farklı üretim mekanizmaları arasında eşit bir paylaşım ve gelir dengelerinin hemen hemen birbirine yakın olmasından kaynaklanması olarak düşünülebilir. Sosyal anlamda ise klasik Osmanlı millet sisteminden kaynaklanan bir yapı olduğu görülmektedir. Nüfus bakımından hemen hemen birbirine yakın bulunmasının yanı sıra mahalle sayıları karşılaştırıldığında eşit bir dağılım olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak Gelibolu kazası merkez mahalleleri değerlendirildiğinde 19. yüzyılın ilk yarısında idarî, nüfus yapısı, ekonomik ve sosyal özellikleri ile dengeli bir toplum yapısını içeren bir kaza görünümü ortaya çıkmaktadır.

5 Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cizye Defterleri (ML. VRD. CMH. D) 155 (H. 1258/M. 1842-1843); 285 (H. 1259/M. 1843-1844); 321 (H. 1260/M. 1844-1845); 925 (H. 1264/M.1847-1848).

Nüfus Defterleri (NFS. D) 4057 (H. 1246/M. 1830-1831); 4060 (H. 1255/M. 1839-1840); 4064 (H. 1260/M. 1844-1845); 4066 (H. 1260/M. 1844-1845); 4068 (H.1260/M. 1844-1845); 4071 (H. 1260/M. 1844-1845).

Temettuat Defterleri (ML. VRD. TMT. D) 16.124 (H. 1256/M. 1840-1841); 16.125 (H. 1256/M. 1840-1841).

Araştırma ve İncelemeler

Adıyeye, N. (2000). Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 11, 769-823.

Afyoncu, E.& Ahışalı, R. (2002). Kâtip, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (C. 25, ss.53-55). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ahışalı, R. (2006). Muhzır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (C.31, ss. 85-86). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Akyel S. & Sertel S. (2015). Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1840 Tarihli Çarsacak Kazası Gayrimüslim Nüfus Defteri Örneği. *Journal of History and Future*, 1(1), 78-98.

Akyıldız, A. (2006). Muhtar, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (C.31, ss.51-53). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Barbak, H. (2007). *Gelibolu'nun Şehirsel Fonksiyonları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, X, 1-25.

Behar, C. (2000). Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi (Ed. H. İnalçık-Ş. Pamuk), *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*. Ankara: DİE Yayını.

Beydilli, K. (2013). *Osmanlı'da İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

Bulut, M. (1999). Osmanlı Devleti'nde Dini Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi, *Diyanet İlmî Dergisi*, 35 (2), 101-116.

Bulut, M. (2012). Osmanlı'dan Günümüze Müftülerin Seçimleri, Atamaları ve Seçimlerinde Esas Alınan Eğitim Kriterleri, *Dini Araştırmaları Dergisi*, 15 (41), 80-98.

Canatar, M. (2002). Kavas, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (C. 25, ss.66-68). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çadırcı, M. (1970). Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatı, *Bellekten*, XXXIV (135), 409-420.

Demir, İ. (1999). Temettuat Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri, *Osmanlı Ansiklopedisi içinde* (C. 6, ss. 315-321). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

DİA, (2002). Kocabaşı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (C. 26, ss. 140-141). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Emecen, F. (1996). Gelibolu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (C. 14, ss. 1-6). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Genç, M. (2000). İltizam, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (C. 22, ss. 154-158). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Göyünç, N. (2000). Hane Deyimi Hakkında, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 11, 331-348.
- Güneş, M. (2014). Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili, *Akademik Bakış Dergisi*, 8 (15), 221-240.
- Güran, T. (2000). 19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, (Ed. H. İnalak-Ş. Pamuk). Ankara: DİE Yayını.
- Gürdal, E. (2016). XVIII. Yüzyıl ve Sonrasında Karamürsel İskelesinin Osmanlı Deniz Faaliyetlerindeki Yeri, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Sempozyumu- II Bildirileri*. Kocaeli, 543-554.
- İşpirli, M. (2006). Naip, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (C. 32, ss.312-313). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Merçil, E. (1998). Hazinesdar, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (C. 17, ss. 141-143). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,
- Özcan, M. (1992). Ayan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde* (C. 4, ss. 195-198). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özel, O. (2000). Avarız ve Cizye Defterleri, *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, (Ed. H. İnalak- Ş. Pamuk). Ankara: DİE Yayınları.
- Şemseddin Sami, (2015). *Kâmûs-ı Türkî*, (Haz.; Yavuzaslan. P.). Ankara: TDK Yayınları.
- Torun, S. F. (2005). *Tanzimat'tan Meşrutiyete Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Extended Abstract

This study aims to describe the social and economic status and demographics of the Gallipoli district in the first half of the 19th century. For this purpose, various archive documents were reviewed. It is possible to determine the demographics, social and economic status of the Gallipoli district with the help of Jizya Records registered with the No. 155 (1842/1843), 285 (1843/1844), 321 (1844/1845), 923 (1847/1848), Population Books registered with the No. 4057 (1830/1831), 4060 (1841/1842), 4064 (1844/1845), 4066 (1844/1845), 4068 (1844/1845), 4071 (1844/1845) and Temettuat Books registered with the No. 16.124 and 16.125.

Change and continuity in the neighborhood structure of the Gallipoli district in the first half of the 19th century was determined with the help of Jizya Records, Population and Temettuat Books as mentioned above and it was observed that muslim reaya neighborhoods outnumbered non-muslim reaya neighborhoods. According to the data found in the Jizya Records and Temettuat Books, it is estimated that the total number of muslim reaya living in 42 neighborhoods was 5.075 people and the total number of non-muslim reaya living in 14 neighborhoods was 4.470. Thus, the total population of Gallipoli district was approximately 9.545 in the first half of the 19th century.

The Ottoman Empire had many administrative officials responsible for regulating social and governmental life of both muslim and non-muslim reayas. The administrative officials whose names are found in the Jizya Records, Population and Temettuat Books that are the source of this study are as follows: Imam, mufti, headman, naip, ayan, mültazim, manager, nazir, küttab (clerk), muhzir, kavas (guard), kethüda, hazinedar, kodjabashis, priest / hakham (rabbi).

It is possible to make some assessments on the demographics and the population dynamics of the district based on the referenced Population and Temettuat Books. Furthermore, the other characteristics of the both muslim and non-muslim reayas' that gives information about human typology characteristics such as height, mustache and beard were evaluated. The high number of medium height people among both muslim and non-muslim reayas forms the opinion that the vast majority of the population in the district were average height. The findings also show that mustache and beard conditions of both reaya were similar in the research area. According to these evaluations, there was no significant differences between two communities' typology and it is considered that the little differences are due to the recorded people's age.

In addition to this situation, it is also possible to draw conclusions on the economic structure of both muslim and non-muslim community that lived in the central neighborhoods of the Gallipoli district as a result of examining the data in the documents mentioned above. the other significant data to be economically reviewed is without a doubt are the taxes. It is possible to make various comments on the status of jizya taxes by examining Jizya Records. Accordingly, the number of taxpayers in the central neighborhoods of Gallipoli district in the first half of the 19th century varies. The only thing that had not changed over the years is the number of evsat taxpayers which means medium level tax payers. Consequently, these findings show that the non-muslim population in the Gallipoli district could be classified among the middle income population.

In this research paper, important information about the social and economic dynamics and demographics of the Gallipoli district including average age, typologies, health conditions, military service, social and economic activities including income and expense were revealed. For this reason, this study is expected to be an example of local history research and have several contributions to the field in terms of revealing a period of Gallipoli history/ the first half of the 19th century.